

BRAGOŽDA A JINÉ
VÁLEČNÉ VZPOMÍNKY

I POCHOD

Tedy čtrnáctého března 1917 po šesté hodině ranní opouštíme Elbasan, tvrdé městečko v srdci Albánie, kde naše set-
nina po devět měsíců zápasila tiše s cholerou, malárií i hla- 5
dem, zanechávajíc za sebou geometrický hřbitov vojenský,
naplněný umučenými oběťmi českými, jihoslovanskými, ma-
ďarskými, ruskými i italskými, muži a hochy padlými v tiché
bitvě s epidemiemi. A hřbitov ten není ještě nasycen. Na-
opak. Očekává ještě hojnější sousta, neboť odkudsi již se plí- 10
ží epidemie strašlivější než cholera, zákeřnější než malárie:
skvrnitý tyf.

Osud nám přeje, odcházíme včas. I my saniťáci, poněkud
snad privilegovaní, pokud běželo o jakost služby, byli bychom
se octli rázem v nejprudším ohni, v nebezpečí pro nás ještě 15
větším než pro ostatní mužstvo, v lijáku vší, roznášejících ty-
fové bacily. Z našich nástupců v Elbasanu málo jich později
vyvázlo životem.

Osud nám přeje: táhneme teď sice na frontu, ale ta fronta
ukáže se bezpečnější než etapa, kterou opouštíme, než městeč- 20
ko obklíčené neviditelnými armádami vražedných plazmódií
a bacilů.

Táhneme cestou, kterou zpočátku znám ze svého lednové-
ho výletu Elbasan-Žibraka. Tehdy to byl krásný den, jako
u nás první jarní, dnes je již horko. My saniťáci jdeme ovšem 25
na konci setniny. To je jistá výhoda. Kromě pánů důstojníků,
šikovatelů a jejich fámulů jsme všickni hladoví a vyhladovělí,
náš pochod nebude příliš družný. Každý z nás je trochu mr-
zut, nedůtklivý, nervózní. Je nejlépe, když se zavrtáš do ti-
chého pozorování kraje nebo do nějaké myšlenky, vzpomínky, 30
do něčeho, co dává zapomenout. A to jde dobře, když se cou-
ráš za setninou a marné vzteky druhů ti nepřipomínají prázd-
ného žaludku a věčné nespravedlnosti.

Před devátou jsme v Ljabinoti, před desátou v Žibrace,
před jedenáctou u pobořeného malého tureckého mostu Hadži- 35
-Bekjarova přes řeku Škumbi, proti jejímuž proudu stále stou-

páme, a u Miraky, a konečně po dvanácté u mostu Kamara na louce delší odpočinek, kuchaři staví kotle a vaří hubenou polní menáž.

5 Dědiny, jimiž nebo mimo něž jsme prošli, jsou všechny stejné, dřevěné nebo polokamenné domky, roztroušené po údolíčku nebo po stráních, s malými nezasklenými okénky, jež tu a tam jsou opatřena dřevěnými okenicemi, s pavlačemi a záchodovými výstupky nad hnojištěm, malé džamije, primitivní mlýny, mnoho malebného uprostřed drsné přírody, nic zvláště
10 pozoruhodného. Cesta je dosud zcela snesitelná, někde silnice, někde jen pobřežní stezka pod vrchy a skalami.

Ale před námi je strmý horský hřbet, který po obědě bude nám zléztí, abychom si zkrátili cestu.

Čekáme netrpělivě na skvělý výkon našich špekounů a va-
15 říme si zatím káfé.

Pak tedy vzhůru do hor! Po srázné stráni, zarostlé křovinámi a stromky, vine se úzká, příkrá, kamenitá stezka, tu a tam přerovaná minulými bystřinami. Postupujeme těžce dlouhým husím pochodem. Koně a muly, notně obtěžkaní, mezi námi.
20 Stále se zastavujeme. Tragtierführeři řvou, klejí, namáhají se. Jest třeba opatrnosti, ale je mnoho rozčilení. Tu padá náklad, tam soumar. Uprostřed stráně padá koník i s nákladem a řítí se ze stráně, náklad se zachycuje mezi stromy, ale soumar valí se až do řeky. Krutý pohled!

25 Těch ubohých zvířat! Člověk může se aspoň bránit, může revoltovat, může v žáru vzpoury zapomenout na všechna nebezpečí a vybojovat si život nebo smrt. Ale soumar může jen padnout. Armády koní a soumarů hynou tak za strašlivých muk ve všech válčících zemích, němými pohledy žalující na
30 vrahy. Jejich mrchy a bílé hnáty válejí se po všech cestách. Zaržáli, velikýma očima nevinnýma zažalovali a padli.

Za toho koníčka též, pane, prosím.

Byl malý, hubený. Pohledem něžným a kosým objal mne tenkrát, zařehtal nylvě.

35 Dej se mu, pane, pást v nebeské nivě...

(Šrámek)

Po sedmé večer dorazili jsme vysílení do větší dědiny Babia (666 m nad mořem), počasí bylo nejisté, po delším hledání ulehli jsme my saniťáci na místní marodce, začouzené a přecpané jako raubířské doupě, jeden vedle druhého na prkna jakési široké pryčny podle celé stěny.

5

Ráno jde to stále výše a hlouběji do hor. Darča (771 m nad mořem), Džura. Sněžné vrcholky, k nimž tak často hledívali jsme z Elbasanu jako k cudným krasavicím a jež mávaly zdálky bílými čepicemi nám na přivítanou, když jsme táhli včera po břehu Škumbi, máme teď vpravo nad sebou. Vlevo otvírá se nám tu a tam pohled na nejkrásnější snad partie albánské „romantiky“ horské, hluboko pod sebou zahlédáme dědiny na svěží zeleni a mladičkou Škumbi, jejíž prameny nejsou již daleko. Ke druhé hodině jsme v „městečku“ Kjuksu, kde obědváme rezervní konzervu, zatímco nám menáž vaří k večeři.

10

15

Náš hilfspiac obsazuje nejprve jakousi jeskyni na svahu, ale nemůžeme se do ní všichni vejít i s oběma koni a košíky, a tak se rozcházíme a nalézáme velmi pohodlné místo ve veliké dřevěné budově, je to pravý sál, snad sýpka nějaká, zajišťují si podle možnosti své dva čtvereční metry a jdu se do potoka umýt. Po večeři rozdávají poštu, dostávám i noviny se svými verši, jež jsem v lednu poslal z Elbasanu, uléhám na stanovou plachtu, je to jako obyčejně tvrdé lože, ale zdá se mi, že ležím velmi pohodlně, jakžtakž jsem syt, kouřím a čtu až do soumraku.

20

25

Ráno znova stoupáme serpentinou k Prensu. Po poledni táboříme na louce pod serpentinou, teď to půjde již dolů z hor. Kuchaři se dali do díla, ale když jsou v nejlepším, pokouší se prudký lijavec jarní, nikoli beze zdaru, ohně jim udusit a nás zahání pod stanové plachty, rychle rozbalené, abychom neleželi příliš nečinně.

30

Po dvou hodinách dostáváme menáž, nelze prý už otálet, ale maso je docela tvrdé. Nadporučík Ž. konstatuje, že se to nedá jíst, ale „udělejte si to večer na cibulce!“ Ten pán velmi rád řeční k vojákům, staví se žoviálním, žertuje, ale tohle je ironie trochu krutá.

35

Udělejte si to na cibulce! Cožpak máme každý svého pu-

cáka, který nosí pro nás všelike zásoby! Kde vezmeme tu cibulku, kde omastek, kde suché dřevo, a neví pan nadporučík, že dole v Linu přijde rozkaz nerozdělávat ohníčků, aby protější „nepřítel“ nezpozoroval příchod nového vojska? Toho
5 dobrého srdce důstojnického, těch českých vtipů, těch dobrých rad jejich!

Hanebná cesta kamenitá a bahnitá vede z hor. Koně padají, starým koňským mrchám jest se nám vyhýbati, lidé se potácejí, všickni jsou zabláceni až po bradu. Ve čtyři odpoled-
10 ne otvírá se nám první pohled na jezero Ochridské. Okřívám poněkud, jako vždy, když rozhojňuji své poznání světa o nové sousto dobré. A v pět hodin jsme v Linu, těsně na břehu jezera. Vane bóra, jezero hučí v pošmournu, vlny dorážejí až téměř k boudě, kde nás je zástup natlačen na zemi na staré
15 slámě. Ale – po delší námaze – vyfasovali jsme velký bílý chléb. To stačí na chvílku k usmíření vojáka.

II OCHRIDSKÉ JEZERO

Pochod do Linu stál nás dva mrtvé. Jeden z nich hlásil se marod na posledním odpočinku před sestupem: že nemůže dále. Doktor neshledal na něm nic tak akutního, aby nemohl pomalu dojít, a povolil mu delší odpočinek. Ten muž byl starý domobranec, tichý, apatický, maláří zruinovaný, v sebe pohřížený; neprotestoval, mlčky naslouchal do sebe posledním svým hodinám a na tom místě, kde po našem odchodu odpočíval, usnul navždy. Druhý zalezl umřít zcela nepozorovaně. Ráno je našli a přivezli na soumarech. 5 10

Před devátou vyklidili jsme svou boudu u jezera pro lékařskou prohlídku. Byl hanebný, mokrý den, stále chladnější. Vítr fičel a jezero hučelo. Špatně nás uvítalo napoprvé.

Ale Ochridské jezero je krásné jezero. Staří mu říkali Lacus Lynchitis. Po Skadarském jezeře je největším jezerem na Balkáně. Kdežto však Skadarské jezero je toliko jakýsi veliký močál bahnitý a nezdravý, zarůstající v létě ve velké míře vodními rostlinami, má Ochridské jezero čistou, průzračnou vodu z četných horských přítoků i z podzemních spojení s nedalekým Presbanským jezerem a jeho menšími druhy. Měří asi 280 čtverečních kilometrů a leží 690 metrů nad mořem uprostřed hor patřících k západní Macedonii. Je elipsovité podlouhlé od severu k jihu a za pěkného počasí hraje krásně modrozelenými barvami. Horami je obklíčeno téměř celé, jen na severu jsou poněkud uvolněny: vytéká tu z jezera řeka Černý Drin a leží tu roztomilá městečka Struga a hlavně Ochrida. Na jihu je bulharsko-albánské městečko Pogradec. 15 20 25

Ochridské jezero bylo velmi rybnaté a je částečně snad dosud. Když jsem jel po něm v motorovém člunu, viděl jsem v jisté vzdálenosti hřbety velikých ryb lesknouti se na slunci. Ale rybolov má tu teď bulharská armáda, v Pogradci nakládají velké sudy ryb pro vojsko. Sotva jsme přišli k jezeru, už tu byl zákaz pro nás nechytati ryb. Jako bychom se svými udičkami a z mělkých břehů mohli dostat nějaké pozoruhodnější kořisti. Bulhaři nám však nepřejí. Ostatně, kdo by dnes 30 35

měl chuť státi u vody v tomto ostrém větru a chladu?

Všecko se proti nám spiklo. Menáž je pozdě, káva je pozdě, chléb až po sedmé večer. Hladový snažím se po břehu se projít, něco si prohlédnouti; za naší ubikací jsou prázdné baráky
5 a stáje vojenské, zuřil tu nějaký nebezpečný dobytčí mor. Ale hanebný den mě zahání od jezera a myšlenky jsou neklidné a mrzuté hladem.

Kvečer si stavíme ve své rozbité boudě stany, abychom byli poněkud lépe chráněni před bórou. Pak s vyfasovaným
10 chlebem zalézáme do nich pod pokrývku, těšice se aspoň na milosrdný spánek...

Ohé! Čertví který pitomec to spískal! Byla to ukvapenost? Byl to zájem o naši drezúru? Nevím. Ve tmě, v chladu, ve větru a dešti náhle alarm! Ve tři hodiny ráno. Nevyspalí a celí
15 zkřehlí vstáváme, sakrujeme. Drkotám zuby, ruce se mi třesou, celý se třesu jako v zimnici, rozsvěcuji kousíček svíčky, lezu do bot a s velkými nesnáze pokouším se zašněrovat je. Stalo se něco? Poženou nás vpřed na pomoc, nebo poženeme se nazpět na útěku?

20 Ale abmarsch je až v šest hodin. Předtím ještě marodviza v dešti před boudou, stále jsem ještě chladem roztrásán a sotva držím tužku v ruce, když píši na dřevěné stěně špitální ceduličky marodům, kterých nevezmeme s sebou. Jezero stále hučí, jako by nám hrozilo budoucími svízeli a nebezpečími, frontou, k níž se blížíme, – a my zatím půjdeme do
25 pokojné dědiny na několik měsíců a jen nějaká zvůle nelidská zbytečně nás týrá a příroda se trochu zlobí.

Mohli jsme z Linu vyjít o dvě, o tři hodiny později, a také by bývalo dobře. Vyjasnilo se. Táhneme směrem k Pogradci,
30 ale v deset hodin zastavujeme se na stráni nad jezerem, vaří se nám tu menáž a čekáme tu vlastně až do půl čtvrté na nějaké rozkazy. Páni důstojníci tváří se důležitě, vyhlíží to, jako bychom byli již na nějakém velmi nebezpečném místě, ale je to jen praobyčejný nepořádek, jak později vyjde na
35 jevo.

Podle jezera mašírujeme do Pogradce zelenou cestou. Na druhé straně jezera ukazují nám monastýr sv. Nauma: tam je „nepřítel“. Francouzi. Je to nejzápadnější cíp makedonské

fronty na straně dohodové. Nevidíme nic než bělavou budovu a horská sedla.

V sedm hodin jsme v Pogradci. Těsné městečko na samém břehu je v pozadí obličeno stráněmi s háji jedlých kaštanů. Má tu a tam krásné zákoutí, pobřežní budovy obsazeny jsou provianturami; je tu radiotelegrafická stanice a přístaveček pro motorové čluny, které spojují Pogradec se Strugou a Ochridou. Nad obchody jsou bulharské nápisy. 5

Procházíme a čekáme na silnici, je již tma, jsme velmi utaháni po třináctihodinném potloukání se, čekáme bůhví proč, vyhlíží to, jako by někdo na nás již cíhal a my byli v nebezpečí, že vlezeme do pasti, ale všude je klid a pokojný život, jde opět jen o pouhý nepořádek, nevědí bezpochyby, kam rychle s námi, padli bychom nejraději do silničního příkopu a spali. 10

Nekonečně pomalu uplývají vteřiny. Pak se konečně hneme, a po osmé hodině vcházíme do jakési dědiny, Starovo se jmenuje, čtyři jdou do svých ubikací, ale o nás, sanitáky z hilfsplacu, nikdo se nepostaral, bloudíme spící dědinou, vlekouce nohy, noc je sice dosti jasná, ale nevíme kudy kam, až konečně rozhodnutí zastavujeme se u nejbližšího řádného domku a rezolutně domáháme se přístřeší. Konečně otvírá se zabedněné okénko, nastává těžké vyjednávání s čužákem, s nímž neumíme se dorozuměti, snažíme se ujistiti ho, že jsme lidé dobří, – konečně otvírá vrata, po dřevěných schodech zavádí nás do malé sedničky, kde je hromádka kukuřice, nějaké jiné zásoby a trochu náradí, odklízuje to částečně, a již roztahujeme stanové plachty a upravujeme si obvyklé lože. Chléb nám nedali, sanitní kadet, který se tu náhodou vyskytl a jemuž jsme si stěžovali, poradil nám, abychom si uvařili čaj, děkujeme pěkně za lacinou radu, vaříme si kávu na ohništi a já se krátce pouštím do rezervní konzervy, studené, bez chleba. 15 20 25 30

Noc byla však dobrá a druhého dne, osmnáctého března, je krásné počasí a máme klidné hodiny odpočinku. Přestěhovali jsme se do jiného domku, vhodnějšího pro marodvizitu, dostáváme poštu, já zvláště velkou, noviny, dopisy i něco na zub. Toho dne jsem opět jednou po delší době syt a mírně vesel. 35

Starovo je rozkošná dědina, čistá a prostranná v mnohé ze-

leni. Řekl bys, že jsou tu bohatí sedláci; což je možné, poně-
vadž na malé rovince kolem, rozbíhající se do dvou úžlabin,
jsou hojná pole, i pšeničná. Jezero se modrá do dálky, dý-
cháme čisté, svěží a zdravé ovzduší plnými doušky. Vládne
5 tu mír, který ovšem nebude věčný. Ale potrvá tak dlouho,
že se budeme téměř nuditi. Na svahu východní horské hradby,
za níž je Bitolje a rušnější život válečný, na svahu k nám obrá-
ceném je „nepřátelská“ fronta, která od monastýru sv. Nauma
vede ke Korči (Korica) a do Soluně. V jasném vzduchu je
10 tak blízko a vyhlíží docela nevinně. Svah je do dvou třetin
lesnatý, rozeznáváme v tmavé zeleni několik dědin. Ukazují
nám nahoře lysinky, kde jsou zakopány francouzské baterky.

Je mi veselo v čistém vzduchu a na slunci, které ještě ne-
pálí jako loňské v Elbasanu, a mám chuť vzkřiknouti: Vive
15 la France! Vždyť ještě žiji v iluzích. Ještě věřím, že po pádu
reakčních mocností centrálních, o němž nepochybuji, zavane
světem volný duch západní. Ještě věřím, že na straně Dohody
nebojuje se jen ze sobeckého zájmu proti rozpínavosti ně-
mecké, nýbrž že také za lidská práva povstali osvícení ná-
20 rodové proti černému imperialismu. Ještě věřím, že také ná-
rod, jehož členem mě učinil otec můj a v jehož řeči mě vycho-
vávala matka, po svém osvobození prohlásí se pro velikou
spravedlnost, jak ji po svém hlásal Tábor!

Ještě mám iluze.

Po dni odpočinku, který se tak pěkně vydařil v zeleném Starovu, vyšli jsme devatenáctého března v osm hodin ráno k našemu stanovišti, prozatím konečnému, do Bragoždy. Normální a dobrovolný chodec urazil by cestu ze Starova do Bragoždy za malé dvě hodiny. Vojenské formace nejsou však tak rychlé, a naše setnina byla na místě až ve čtyři hodiny odpoledne. Ovšem cestou zastavili jsme k polednímu v úžlabině, která se měla teď státi naším domovem, velmi uzavřeným, na malé kamenité louce u potoka vařili nám menáž, čekali jsme, až vytáhne z Bragoždy setnina kteréhosi jiného pluku, kterou jsme přicházeli vystřídat.

Bragožda je horská dědinka v dlouhé úžlabině, leží na jihovýchod od Pogradce pod rozložitými vrchy, nízce zarostlými hlavně doubím. Vládne tu tvrdý přírodní zákon horský, ale v úžlabině je dosti slunce i vody, tak tvrdost skal a života je tu mírněna bujnou vegetací, hojným a svěžím dosud rouchem přírodním, jež ani delší pobyt vojska nedovedl odtud zapudit.

Ubytovali jsme se nejprve na statku komši Maliče, statného, vysokého hospodáře, tvrdého jako jeho kamenné stavení, kryté těžkými deskami břidličnými. Domorodci mluví tu albánsky, ale typu jsou již velmi makedonského a – velmi souladného s celým krajem, v němž vegetace i živočišstvo, skály a potok, šedá stavení, políčka, nízký porost, lidé i dobytek splývají v prostou píseň tvrdých slov tvrdého rytmu, v drsný zpěv samotářského půvabu.

Do obytných sednic stoupá se ze dvora po několika dřevěných nebo kamenných stupních, nejprve na malou pavlač; pod nimi jsou stáje. Zaujali jsme menší budovu vedle vrat, budova hospodářova byla naproti, přes úzký dvorek, dole měli jsme maštal pro koně, nahoře jednu tmavou sednici s verandou pro sebe. Sotva jsme se do ní vtěsnali, bylot nás dosti: nepříjemný četař B., učitel T., lesník K., dva tragtierführeri P. a K., já a jeden novopečený sanitáček, jež si četař B. přivedl, aby mu dělal „burše“.

Šlo se hned na dříví, ohniště brzy vzplanulo vysokými praskajícími plameny, lesník K. přikládal s chutí silné větve, vzpomínaje asi na svou hájovnu, postavili jsme si na kávu, měli jsme v černé díře světlo i teplo, ale i plno štiplavého dýmu: 5 pro spásu duše jsme aspoň vtipkovali. Nezodpovězena zůstala otázka, kam uložíme marody, až nějací vážní budou.

Dostali jsme jednoho hned den poté, měl zápal plic, ulehl k nám do hluku a dýmu – taková situace nemohla potrvati, nehledíc k tomu, že učitel T., lesník K. a já toužili jsme zmi- 10 zeti ze společnosti četařovy.

Hledající našli jsme, bohužel nikoli nadlouho, vysoko na jedné straně velkou, světlou, čistou sednici na větším statku, lezlo se do ní sice zezadu po malém žebříčku, právě vedle hnojiště, decentně žlutého po kukuřičné potravě, nad nímž 15 trčel výstupek domácího záchodu, ale byla to pravá venkovská humna, zelená a bez nepříjemného zápachu, vysoký vzduch tu vál, krásné ořechy tu stály a dalo se i poležeti na trávě, sluncem vyhřáté. Na statku se pilně pracovalo, ale domácí ženy prchaly, jakmile šli jsme mimo, ba i hlavu schovaly, zvědavě 20 vykukující z okna, když jsme se přiblížili. Trochu daleko měli jsme pro menáž, nebylo vždy příjemno zlézati příkrou strán, ale jinak nemohli jsme si přátí lepší ubikace.

Nedostatek tížil nás ustavičně, zásobování bylo dosti nepravidelné, každá porucha v pravidelném fasování chleba 25 znamenala hlad. Před kuchyní důstojnické menáže stávaly večer malé fronty vojáků čekajících na různé zbytky. I my byli rádi, když nám starý náš druh, doktorův sluha M., tu a tam přinesl něco na zub.

Páni důstojníci a šikovatelé ovšem hodovali. Myslím, že 30 většinou jsme jim nezáviděli jejich denní pečení a dort či jiné cukroví v poledne, ani teplou snídani masitou, kterou si později vymohli, nevzpomínali jsme ve zlém, že nám vypili sud vína pro mužstvo a nemohli ho nahraditi, protože proviantura vzkázala, že má už jen lahvové víno pro důstojníky, – byli 35 jsme skromní, hladoví lidé jsou vždycky skromní, pálila nás spíše ta krutá nespravedlnost, že „páni“, kteří nebyli z lepší krve než my, ba často z horší, nikdy nepocítili tak jako my té dravé touhy po chlebě, po suchém, ničím nevynikajícím

chlebě, na který jsme ustavičně myslili, jehož jsme neměli nikdy dosti a který často vůbec nedošel včas.

Z našeho hilfsplacu jen četař B. měl se stále dobře. Tento šarlatánek zabýval se jako v Elbasanu i v Bragoždě tajným léčením a roznášením medikamentů, mohl se přiživiti u každé kuchyně a dostával vedle své menáže tajně i stravu důstojnic- 5 kou. Za tyto zásluhy očekával právě povýšení na šikovatele. Patřil rozhodně do kasty těchto drzých parazitů vojska.

Přišel duben a v celé Bragoždě rozkvetly stromy. Na horách nad Bitoljí byl ovšem ještě sníh. Se zálibou hledíval jsem teď 10 ze stráně na těchto dvě sněhů; netušil jsem, že přijde okamžik, který oba smísí. Bylo teď krásně v Bragoždě. Z tvrdé půdy narostly kulisy pro jarní pohádku, které sice nebyli by naslou- chali mrzutí vojáci, ale kterou bylo by bývalo sladko vypra- vovati dívce za lahodného večera, kdy pastevci troubili a stá- 15 da vracela se z pastvy, bublající svými zvonci: z jedné strany dospělé ovce a kozy, z druhé strany jehňata a kůzlata. Och, jaký to byl jásot a jaký pohled! Stádo dětí, zaslechnuvši a spat- řivši stádo matek, dalo se do ohlušujícího, radostného mekotu a horempádem vrhlo se vzhůru k nim, a tu každé jehně, 20 splašeně pobíhající, hledalo a nalézalo rychle růžové vemeno své matky. To byla nejkrásnější večerní píseň tvrdého kraje.

Hebká křídla míru šuměla nad úzkou úžlabinou, a všickni byli bychom našli v něm zalíbení, nebyti hladu. I mne znepo- 25 kojoval ustavičně, ač v nejedné chvíli dovedl jsem zapome- nouti na všechno pro krásné oči makedonského jara. Rozhodl jsem se učiniti mu energicky konec. V Pogradci pekli malé bochníčky žitného chleba. Vypůjčil jsem si nějaké peníze a po- slal jsem si jednoho dne pro dvanáct kusů a druhého dne ještě 30 pro pět, dal jsem za ně celkem třicet čtyři koruny a doufal jsem, že než sním pogradecké bochníčky, ušetřím trochu chleba vojenského a budu míti jakousi zásobu pro případ nedostatku. Ale stalo se jinak. Toho dne fasovali jsme jen polovinu ob- vyklé porce, malou čtvrtěčku vojenské vecky, a druhého dne 35 vůbec žádného chleba. Nicméně naskytla se jiná, méně ovšem příjemná příležitost, abych ušetřil chleba, ba dokonce ztratil hlad. Po pogradeckém chlebě dostal jsem hanebný katar ža- ludeční i střevní, který mi trval téměř čtrnáct dní. A poně-

vadž neštěstí nechodí samo, připojil se mi k tomu silný zánět rohovky v pravém oku, ztratil jsem všechn „lesk“, vyhlížel jsem jako živá mrtvola.

Na marodku jsem si nelehl, nelákalo mne ležeti nečinně
5 v černé díře, konal jsem službu jako obvykle a tu a tam i s jakousi veselostí: pomalu rýsovala se mi v ovzduší možnost dovolené. Při jedné vizitě povídá doktor, když si náhodou povšiml blíže mého stavu: „Dělejte, ať se dostanete domů!“
10 Je to ve tvé moci, příteli, více než v moci mé, pomyslíl jsem si jen.

Patnáctého dubna zakukala poprvé kukačka na bragoždské stráni.

IV
PŘED DOVOLENOU

Mnozí vojáci, zejména naši staří domobrancí, vyvíjeli velikou energii, aby mohli pěstovati dovolenou téměř jako sport, chápající se každé příležitosti a záminky, která pomáhala do-
mů. Z pekaře stával se strojník, z úředníka selský synek, pří-
buzenstvo se rozšiřovalo, těžké nemoci žen byly vymyšleny –
vše podle toho, jakého druhu dovolená byla právě udělována
nebo mohla býti získána. Jezdili ze Szegedu, z Dolní Tuzly,
z Elbasanu, já však stále „sloužil do roztrhání“.

Hleděl jsem na věc jinak. Nechtěl jsem si stálými starostmi
o to, jak bych se dostal domů, úplně kaziti radost z darů ci-
ziny, beztak ustavičně kalenou nedostatkem nebo rozmary
„pánů“. Nikdy mi nepřišlo na mysl, že jsem na vojně, abych
válčil, nýbrž optimisticky považoval jsem ji pro sebe za dar
osudu, který tímto způsobem, poněkud méně obvyklým, po-
skytl mi možnost podívati se do světa a lépe než průměrný
měšťácký turista, třebaže nikoli tak pohodlně. Proto jsem také
s klidem přijímal větší riziko. Patřím k lidem, kterým za všec-
ko jest dobře zaplatiti potem, mukami nervů, úsilím mozku,
smutkem srdce. Na což konečně může býti člověk jen hrdým.

Daru osudu, ciziny, snažil jsem se tedy jaksepatří využítí.
To byl hlavní důvod, proč jsem netoužil zpočátku vůbec po
nějakém nepohodlném výletu na Moravu, příliš krátkém, všed-
ním, s přesnou a přísnou maršrútou. Pak z Elbasanu – to by
bylo bývalo již zajímavější, ale nechtělo se mi zase do dobro-
družství poněkud hloupě nebezpečných. Neměl jsem chuti sra-
ziti vaz pádem ze špatné lanovky, která vedla tuším z Mamu-
raše do Alessia, nebo na zpáteční cestě po moři zahynouti jako
oběť italského torpéda. Už tehdy jsem řekl kamarádům: Po-
čkám, až to půjde Srbskem vzhůru, neboť mluvilo se o tom,
že se pro nás otevře cesta přes Ochridu, Skoplji a Bělehrad.
Zdála se mi tato cesta poměrně bezpečnou a pak jsem si po-
myslil: Neznáš jí, a kdožví kudy se budeš vraceti jednou
z Albánie, vrátíš-li se vůbec. Má úvaha byla celkem velmi
správná, jak vyšlo najevo.

Ted' však, z Bragoždy a z této končiny, chodilo se na dovolenou skutečně Srbskem a všecko zdálo se jaksi směřovati k tomu, abych také já konečně vyrazil.

Náš major M., v jistých věcech poněkud komisní, byv jmenován podplukovníkem, odešel na dovolenou, velitelství praporu dostal setník M., jako major Němec, který měl mě rád, náš doktor byl jmenován vrchním lékařem a z S. K. N. stal se pan frajtr. Věci dovolenců vyřizoval adjutant doktor M., rovněž Němec, velmi inteligentní a distingvovaný, který, jed-
10 naje s každým slušně, jednal se mnou vždy laskavě. Žena podala si o mě žádost, poněvadž je „těžce nemocná“, dostal jsem větší peníze, hra náhod, tato věrná moje přítelkyně, byla mi přízniva, nepochyboval jsem, že přišla má chvíle.

Zatím jsme se znova přestěhovali. Z naší krásné a povýšené
15 sednice vyštvali nás nějací důstojníckové, právě došli, sednice u Maličů byla proměněna v marodku, tragtierführeři spali v maštali, jeden nebo dva saniťáci pro potřebu marodů spali na pavlači, nenašli jsme nic jiného než tmavý brloh za domem, kde bydlil náš doktor, díru bez okna a s hliněnou podlahou,
20 sotva se sem vešly naše čtyři slamníky (četař B. přestěhoval se bohužel za námi), byla to snad jakási komora u výměnku, jež tu měl pár přívětivých stařečků. V takovém doupěti věru jsme ještě nebydlili. Stavení bylo však na kopečku, vedla k němu příkrá stezička, leže na svém slamníku naproti vchodu,
25 hleděl jsem otevřenými dvířky na kvetoucí stromy a k horám do dálky, v mysli své rozvínoval jsem se už pomalu jako klu-
bíčko po Ochridském jezeře, po starém i novém Srbsku, po uherské rovině nahoru k severu. Krev se mi rozproudila, uzdravoval jsem se, roztoulaná mysl stala se veselou, těšil jsem
30 se na jízdu po jezeře, na těch asi 150 kilometrů z Ochridy do Skoplje ke dráze, na dolce far niente v severním domově.

Podnikl jsem také několik vycházek. Dvakrát přes dvě kopců a polí do nedaleké Stropčky, pěkné dědiny na volné stráni; ležel tu nemocný poručík a doktor si přál, abych mu
35 měřil teplotu. Pak na vlastní pěst do kopců nad Bragoždou na želvy; dostal jsem chuť na želví polévku. Kořist nebyla veliká, propustil jsem pomalé živočichy opět do života, zato však z vrcholku jednoho dopřál jsem si krásného pohledu na „ne-

přátelskou frontu“ a Ochridské jezero, klidně modrozelené.

Svou vojenskou mzdu, jakož i peníze z domova, dostávali jsme nyní v bulharských lvech, čímž jsme vydělávali dvacet čtyři haléře na koruně, menáž se poněkud zlepšila, pochutnávali jsme si na polentě s marmeládou, ale zato počasí se v našich horách zhoršilo, a jednoho dne, když jsme ráno vstali, byla celá dědina vysoko zasněžena. Jarní sníh ovocných stromů spojil se s posledním sněhem vyhnané zimy. Byl to podivný pohled na větve obsypané bělostnými květy, jak se sklánějí hluboce pod vodnatou tíhou napadlého sněhu. A vzpomněl jsem si na jiný podobný paradox přírody, kdy u nás na Moravě přišly silné květnové mrazy a spálily mladé listí, šli jsme tehdy krásným údolím k Adamovu, byl skvělý jarní den, ale lesy na stráních byly pokropeny velkými skvrnami podzimních barev uprostřed zeleně, která odolala, ale ty barvy, rudé, hnědé, fialové, byly zcela jiné než pravé barvy podzimní.

Jakmile slunce se pořádně rozpráhlo, sníh v Bragoždě ovšem se rozplynul; zbylo jen hojně vody všude a v loužích i na mokré půdě plno bílých okvětních plátků, brutálně k zemi sražených.

Pozoroval jsem právě pářící se ještěrky, jichž byl tu všude nadbytek, obratná zvířátka jakoby vytepaná z tmavého kovu, když mimojdoucí rechňák mě ujistil, že 28., to jest za čtyři dni, mohu jít na dovolenou, budou-li mít peníze, a že dovolená s cestou bude se mi počítati od 1. května. To znamenalo: pro mne zisk tří dnů a pro rechňáka úsporu tří denních verpflégunků. Nic jsem ovšem nenamítal proti této mazanosti a jal jsem se počítati.

Na jednu cestu počítali nám tehdy (náhodou velmi štědře!) dvanáct dnů, dovolená byla čtrnáct dnů a tři dni jsem dostal nádavkem, tedy $2 \times 12 + 14 + 3 = 41$. Čtyřicet jeden den poměrné volnosti a mnoha krajín i příhod mne čekal! Na cestě, když půjdu velmi pomalu a zvědavě, uspořím nejméně týden, takže doma budu se moci válet celé tři neděle.

Tento počet samozřejmě velmi mě uspokojoval. Ještě spokojenější jsem byl, když všecko správně klapalo. Učitel T. odešel 27. do Ochridy fasovat medikamenty, kdybych nebyl

býval před dovolenou, byl bych si udělal tenhle výlet sám, ale 28. dubna v jedenáct hodin dopoledne rozloučil jsem se skutečně s Bragoždou, kde jsem se jako správný voják měl znovu hlásiti až 8. června.

- 5 „Ať se mi vrátíte!“ volal doktor s úsměvem, když jsem se s ním loučil. Ujistil jsem ho, že se vrátím, ale jakési zaječí úmysly měl jsem přesto. Byly, jak uvidíme, předčasné; provedl jsem je až později, opravdu v pravou chvíli.

Mohl bych obrazně říci, že jsem ptákem sletěl z Bragoždy do Pogradce, jak jsem se celý cítil lehkým, třebaže můj baťoch na zádech byl pěkně naplněn liščinami a jinými věcmi pro cestu i domov. Hnalo mě to k jezeru, den byl sice nejistý, ale když jsem sestoupil z hor na pogradecké pobřeží, ucítil jsem veliký rozdíl: dole bylo již bujné jaro, kvetlo to tu, šumělo a šustilo, želvy lezly – srdce se mi rozveselilo. 5

Toho dne šli na dovolenou od nás ještě dva vojáci, kaprál, přívětivý Němec s civilním svědomím, a účetní šikovatel „Fuslapna“ (Fußlappen, onuce), jak mu přezdívali chlapci po jeho oblíbené nadávce, jedné z mnoha ještě sprostějších. Ti vyšli však z Bragoždy brzo ráno, aby nezmeškali odjezd motorového člunu. Byl jsem tomu rád, nemaje chuť dáti si otravovat cestu neomalenou hubou šikovatelovou, jemuž se každý rád vyhnul. Ale na přístavišti přece jen setkal jsem se s nimi; jejich spěch byl zbytečný, poněvadž motorka odjížděla až před čtvrtou hodinou odpolední. Nicméně hned na druhé straně jezera, v Ochridě, jsem jim opět zmizel; dali se ihned na další cestu, kdežto já hodlal poohlédnouti se po městě a přespát zde. Nebyl jsem si jist, že ještě někdy uvidím tento sličný a historický kout evropského Východu, a z dlaně osudu chtěl jsem včas vzít všecko, co mi nabízel. 10 15 20

Odpoledne se zakabonilo a jezero bylo mírně rozvlněno. Na chatrném člunu nebylo příliš příjemno, ale dosti chladno. Dva motory dýchavičně bušily a pouštěly páchnoucí benzinové větry, nohy měl jsem napolo ve vodě, která byla na dně člunu. Ale v polní láhvi měl jsem rum, drobnými doušky zahnal jsem pomalu chlad i překocenou náladu. 25 30

Téměř čtyři hodiny trvala nám plavba z Pogradce do Ochridy, málo pohodlná, velmi dlouho jsme čekali, než se před námi jasně vynořil betlémový tvar města, jež hrávalo tak velkou úlohu v církevním i politickém životě balkánském, a pak zdálo se nám, že nepochopitelně pomalu se k němu přibližujeme, ač zdánlivě bylo již tak blízko. Konečně však, 35

před osmou, vystoupili jsme na titěrné ochridské molo a protáhli jsme si údy, poněkud zdřevěnělé!

První mou starostí bylo ovšem najít si nocleh a pohostit se. S pohoštěním nebylo to beznadějně, brzy jsem zpozoroval 5 mlékárny, cukrárny i hostince. Na nocleh však vyptával jsem se dosti dlouho; voják z Albánie není sice rozmazlený, zaleze kamkoliv, ale je-li sám a večer v městě, v němž se dosud nevyzná, a nemůže-li pro špatné počasí natáhnouti se někde za plotem venku, je přece jen odkázán na dobrou radu mimo- 10 jdoucího spolutrpitele v uniformě, který není vždy nejochotnější. Konečně doporučili mně veliký dřevěný, rozpadávající se dům v úzké uličce, kde sídlí prý místní vojenská kapela; dlouho jsem neváhal, vylezl do prvního patra, byla tu prázdná předsíň jakási s ohništěm, na němž dva vojáci vařili ká- 15 vu, upravil jsem si v koutě u něho lůžko s baťochem pod hlavou, aby každý viděl, že místo jest již obsazeno, doporučil jsem své vlastnictví ochraně neznámých a především osudu a odešel jsem do města.

Bylo tu dosti českých vojáků, roztroušených po různých 20 odborných oddílech, našel jsem dokonce jednoho, který mne znal aspoň podle jména, a šli jsme tedy vypít spolu láhev koňaku. Toho dne ostatně pohostila mne Ochrida i svým dlážděním: je horší než elbasanské, někde samý velký hladký oblázek, pro nohy v okovaných botách nebezpečně zrádné, 25 v Bragoždě zapomněl jsem již ten malý tělocvik, jehož vyžaduje vaše chůze po dláždění východních ulic, a tak vycházejí odkudsi z krámu poněkud křepce, byl jsem zrazen jedním oblázkem tak neočekávaně, že jsem si rozbil koleno. Ale usnul jsem dobře...

30 Ochrida má pestré obyvatelstvo z Bulharů, moslimských i křesťanských Albánců a macedonských Rumunů. Za starověku jmenovala se prý Lychnidos, ale jiní tvrdí, že toto město stávalo na jihozápadě, tam, kde dnes je Lin, osada, v níž byl náš první, nevlídný nocleh u jezera. Kdysi vynikala po 35 výrobní stránce koželužstvím a rybolovem; před válkou byla myslím jedním z východisek makedonských kočovníků, kteří prodávají po západních městech „turecké“ cukrovinky. Vračeje se z dovolené, poznal jsem jednoho z nich, který byl se

svým vozíkem delší dobu i v Praze a uměl dobře pražskou češtinu pouliční. Teď měl nedaleko přístavu mlékárnu.

Bohatá historie Ochridy, rázu především církevního, počala patrně v devátém století, když sem přišli Slované, a kníže Michael Boris povolal v čelo církve Klimenta a Nauma, učedníky moravského Metoděje. Byla velice pestrá, neboť páni Ochridy se často střídali. Bulhaři, Řekové, Srbové, Albánci, Turci. Mnoho historických památek o tom svědčí v samém městě, které splývá po dvou chlumech se zbytky středověkých hradeb. Na západním chlumu stojí zříceniny hradu, na východním staré turecké kasárny. Mezi nimi je chrám sv. Klimenta z roku 1295 s hrobem světce a jinými památkami. Těšil jsem se odtud krásnému rozhledu po kypřém okolí města. Jiné kostely jsou proměněny dnes v džamije.

Ochrida je *kaza* (okresní město) vilájetu bitolského (monastýrského), její sláva však jest dnes jen melancholickým závojem kolem uvadlé krasavice. Po rusko-turecké válce (1877–8) význam města úplně poklesl; je dojemně zchátralé, divíš se, že zborcené pavlače a římsy dřevěné unesou tíhu velikých kořenáčů, v nichž rozkvétají růže a karafiáty, že většina těch starých domů, úžasně oprýskaných a stářím pokřivených, nespadne při nejbližším větru. Kdyby tu nebylo teď vojska, bylo by to „mrtvé město“, kde krásné stařeny s blondými dívkami předou u oken a hovoří o tom, co kázal pop, kde v zákoutích s kvetoucími olivami sedí přede dveřmi sousedky, popíjejíce z hrnku mléko, a dole v bazaru živoří líný obchod a chudá řemesla.

Mnoho unylých půvabů je na tomto městě, přese vše krásném. Ale kdyby sem starý bej bláhový zavedl svou malou Orientálku, aby si ji tu schoval před žhavými zraky snědých jinochů, jakými pohledy toužila by tu do dálky z pobořených hradeb, jakými slzami zalévala by tu lilie, růže, karafiáty, fialy na puklých římsách! Nečiní-liž toho ostatně i zdejší křesťanské dívky? Pokud ovšem nechodí na pobřežní promenádu koketovat s důstojníky, kteří se tu směšně naparují jako na náměstí malé garnizóny západní. V tichých a čistých ulič-

kách nahoře pod hradbami viděl jsem v oknech takové zvláštní pohledy dívčí. To bylo ovšem v červnu, když jsem se vracel z dovolené, a zlatě kvetoucí olivy voněly.

VI
U DIMITRIJE VOJDINOVIČE

Vyrazil jsem ráno z Ochridy dosti pozdě, až po osmé hodině, zdržel jsem se čekáním, až otevrou stravovací stanici vojenskou a dají mi předepsané porce, kterých nechtěl jsem jim darovati, nevěda, co mně chystá ta stovka kilometrů, kterou jsem asi měl do Gostivaru a k polní dráze. 5

Nicméně udělal jsem špatný začátek. Do vojenských bot, poněkud volných, vzal jsem si silné albánské punčochy, aby mi nohy v nich netančily a šlo se měkce. Ve skutečnosti šel jsem pak, vlékl jsem se po několika hodinách bolestně jako na jehlách a celou cestu nemálo i nebezpečně jsem si pokazil. Nohy se mi zpotily a dostaly puchýře. 10

Sám a sám pustil jsem se pěknou silnicí k severu, netázaje se ani po příležitosti, abych se mohl svézt, pln chuti do pochodu a touhy po nějakých malých dobrodružstvích, ale i s jistou tísní v srdci, s jakousi maličkou bázní z dálky a samoty. Chtěl jsem se do Gostivaru prokousati na vlastní pěst a svobodně, bylo to bláhové počínání pro každého „rozumného“ vojáka a zejména dovolence, zaplatil jsem je nepříjemnou bolestí, ale vzpomenu si vždy na tu cestu jistě desetkrát vděčněji, než kdybych ji byl pohodlněji celou projel pravidelným způsobem dopravním. 15 20

Za městem vede silnice po břehu jezerním, tu zarostlém vodními rostlinami, tu holém, a stoupá brzy do hor. Ještě jsem neopustil jezerní strany, a již cítil jsem na patách bolestné puchýře a nohy v ohni a potu. Usedl jsem na mez a převlékl jsem si punčochy, ale bylo již pozdě. Nicméně jsem se nevzdal a belhal jsem se pak ze všech sil dále, k osadě Misišče, na jejíchž polích pracovaly mladé, veselé ženy v čistých krojích, Bulharky nejspíše. Pozoroval jsem také moslimskou rodinu, která táhla stejnou cestou, hlava rodiny se syny napřed, pak zahalené ženy na oslech a na konci služebníci a soumaři s nákladem. Jakýsi zámožnější bej se asi stěhoval – jako za starých časů. Pod skalkou utábořili se k obědu, později podobným způsobem k noclehu. Bylo to půvabné, ač nevím, zdali jim se také líbila taková cesta. 25 30 35

Za Miseišťem největší puchýř mi praskl, pokusil jsem se nohu poněkud obvázat, ale každý krok hanebně bolel, postupoval jsem nesmírně pomalu, situace byla trapná a já poněkud bezradný. Dovlékl jsem se však až na konec roviny,
5 po jejímž skalnatém boku šla silnice, odbočující pak vzhůru do vrchů. Tu jsem se posadil a uvažoval unaveně a nevesele, neboť byl jsem již přes šest hodin na cestě. V cípu roviny mezi stromovým potokem a silnicí stály dva plachtové vozíky, koně se pásli, muži spali. Spočinul jsem na nich melancholickým pohledem: Kdy vyjedou? Kam pojedou? Byli dosti daleko ode mne a nehýbali se. A tak jsem se vlekl dále vyprahlou skalní silnicí vzhůru, často odpočívaje na kamenech.

Při jednom takovém posezení zaslechl jsem náhle za ohybem vrchu hrčení. Vstal jsem, hleděl a čekal. Bylo to těch
15 dvě vozíků plachtových, jely mým směrem, a patrně tedy do nejbližšího města, které bylo i mým prvním cílem, do Kičeva. Zastavil jsem je. Byla to bulharská pošta vojenská, vojáci, bulharští moslimové, měli dosti divoké vzezření, ale jakžtakž jsme se dorozuměli, že za několik lvů svezou mě do Kičeva.
20 Svalil jsem se na slámu jednoho vozíku, byl jsem vysvobozen.

Na kamenité silnici vozíky pěkně poskakovaly, nejelo se mi příliš pohodlně, když jsem ležel jako Lazar, otloukal jsem si ramena i hlavu, ale vojáci ujížděli, kde to jen trochu šlo, divokým tryskem, za dvě hodiny urazili jsme pěkný kus
25 svízelné cesty a po páté hodině odpolední zastavili jsme na pěkném zeleném rozcestí u malého hanu Dimitrije Vojdinoviče, abychom tu přenocovali, dva kilometry před osadou Slivč.

Zatímco vojáci starali se o koně, slezl jsem a rovnou ovšem do hanu na doušek mléka. Když jsem opět vyšel, ihned jsem
30 upozoroval, že moji moslimové velmi se zajímají ve voze o obsah mého vojenského baťochu, což mi nebylo nikterak příjemno. Vždyť jsem se věru netahal s těžkým baťochem, který mě stál tolik potu, proto, aby mi jej rozebrali makedonští domorodci, pro něž nebylo v něm nic vzácného, nýbrž
35 spíše aby z něho měly radost mé domorodky moravské! Rozhodl jsem se tedy nespát venku, jak jsem měl původně chuť, a přestěhoval jsem své věci z vozu do hostince.

Měl jsem pocit, že soukromé vlastnictví sebemenší stává se

obtíží na tomto světě a že volnými lidmi staneme se teprve tehdy, až nebude nikdo mít nic a všickni všechno. Jinak nehleděl jsem na věc příliš tragicky, ba ani tak vážně jako vojenský četník, kterého jsem tu potkal a který mi ihned nabídl své zakročení. Byl to Němec, starý domobranec, velmi se nudící v tomto makedonském zákoutí a velmi potěšený, že si může pohovořit svou rodnou řečí s civilizovaným člověkem. Pohrozil moslimům, že budou zastřeleni, ublíží-li mi cestou, měl o nich velmi špatné mínění a byl by se rád se mnou dlouho bavil, ale já byl jednak unaven, jednak přece jen trochu vzdálen jeho spořádaného světa myšlenkového.

Vrátil jsem se do kuči Dimitrije Vojdinoviče, kde moji moslimové zatím rozdělali veliký oheň na ohništi, a zasedl jsem s nimi k přátelským hodům, přitáhnuv ze zásob hostinského rakiji a koňak.

Jali se nejprve péci chléb snadno a rychle, velmi primitivním způsobem. Přinesli pytlík s moukou, vysypali polovinu na dřevěnou desku, která tu stála v koutě a nebyla jistě takto užita poprvé, zadělali těsto vodou, přimísili trochu černé soli, které neměli nazbyt, a jakýsi prášek, který měl nahradit kynutí, a dosti dobře těsto vypracovali. Zatím na ohništi rozpálili oblou mísu kamennou, nepříliš hlubokou, a když byla dosti žhavá po jejich znaleckém úsudku, vložili do ní těsto, přikryli zatíženou puklicí, a pak tedy těsto se peklo. Na železných špejlích opékali jakési tvrdé kousky skopového masa, které zcela dobře chutnalo, rozhodně líp než naše vojenská konzerva. Uvařil jsem ovšem také černou kávu, hostina byla tedy dlouhá a složitá, zazpívali, klestí plálo, zapomněl jsem na bolavou nohu.

Dobře bylo toho večera v kuči Dimitrije Vojdinoviče po malých fyzických útrapách, jež se rychle zapomínají a jimiž prostí lidé vykupují si nejspokojenější chvílky; bylo to krásnější než nejhezčí měšťácká broskvička na růžovém talířku, byla to teplá hodina kočovnická bez nesnází srdce a bez nedorozumění myslí. A konec byl stejně dobrý.

Dimitrij Vojdinovič přinesl čerstvou slámu, která voněla sluncem a chlebem, učinil jsem si největší pohodlí, a zabořiv se do ní hluboko, usnul jsem pozhnaně.

Ráno pekli moslimští vojáci bulharští znova chléb u Dimitrije Vojdinoviče. Nepospíchali a mně to bylo zcela vhod.
5 V osm hodin projel mimo plazivý rakouský „štafl“, dlouhá kolona vozatajská, konající dopravní službu mezi Kičevem a 37. kilometrem směrem k Ochridě; s touto kolonou měl jsem podle zvyku dovolenců přijeti. Neměl jsem tedy zmeškáno; později jsme ji opět předhonili, plazila se hadem, kdežto naše
10 pošta letěla ptákem. Vyjeli jsme až v půl deváté a cesta vedla dosti divokou končinou lesnatou, vzhůru, dolů, zmolinami, žleby, nad srázy a z prudkých svahů. Divocí moslimové nevzbuzovali na kozlíků příliš důvěry, ujížděli zběsile a někdy se mi opravdu zdálo, že běží o krk. Ale nepříhodilo se nic
15 a po třetí hodině byli jsme v Kičevu.

Městečko s úzkým bazarem a malým tržištěm nevzbuzovalo příliš zvědavosti, koupil jsem si tu nějaké cigarety a bílý plstěný baščík, vhodnou to domácí čepičku pro budoucí dny penzistovy, a pak jsem zapadl rychle do baru, kde jsem si
20 dal uvařit černou kávu z vlastní konzervy, tuto nepostradatelnou smědrou milenku našich vojenských cest, a pak s jakýmsi říšskoněmeckým vojákem popíjel jsem až do setmění. Politizovali jsme trochu.

Měl jsem před sebou však malou cestu ještě, protože se
25 svou bolavou nohou nemohl jsem se odvážiti pěšky celé cesty z Kičeva do Gostivaru; bylo mi dojíti toho večera k stanovišti vozatajské kolony, která ráno odjížděla do Gostivaru, stanoviště bylo dvanáct nebo patnáct kilometrů za městem (nepamatuji si již pravou cifru).

30 Byla úplná tma, když jsem vyrazil z baru, posílněn v odvaze rakijí, kterou jsem nalil do černé kávy. Běželo o tříhodinný aspoň zápas s bolavou nohou, která se rozjitří, a s cizí končinou, ve které ocitnu se zcela sám.

Vyptal jsem se poněkud na cestu, dodnes zdá se mi po-
35 divuhodno, že jsem nezbloudil, neboť nebylo to tak zcela jednoduché, hlavně zpočátku, a vrhl jsem se do temného

kraje, o němž nic jsem nevěděl a z něhož nic jsem neznal, kromě toho, že po nastoupené cestě dojdou pravděpodobně za tři hodiny k stanovišti rakouského trénu.

Po dvou třech kilometrech za městem nepotkal jsem již človíčka. Ale venku byla noc jasná, vyšel měsíc, krajina, nepřilíš nerovná, dostala dramatický vzhled, leckde mohl číhati nějaký nepřítel, ale pro ochromlého vojáka bylo to rozhodně lepší než černá tma. Mrtvá krajina to však nebyla. Slavíci, psi a žáby naplňovali ji o závod živým a drsným povykem. Nezdálo se mi, že by zdejší slavičí tlukot byl sladký. Bylo ho možná příliš mnoho, na všech stranách, a snad se také namáhal přehlušiti psy a žáby, velmi hlučné.

K jedenácté hodině spatřil jsem před sebou v dáli konečně dvě světla; vpravo silnější a plápolavé, patrně u cíle mé dnešní pouti, vlevo slabší, jako ozářené okno.

Velmi unaven, protože v noze to bodalo a loupalo, padl jsem konečně na studenou a rozrytou zem u ohníka, jež tu zapálily vozatajské hlídky na louce, kde štafl už spal. Přivítání bylo špatné, nevlídní Bosňáci a Maďaři, do vozu nechtěli mě pustit, gospodin lajtnant kázal, nem szabad, stan pro marody byl přeplněn, noc chladná, po bezradném těkání vzpomněl jsem si na světlo, jež jsem zahlédl vlevo: snad tam dole bude nějaké přístřeší.

Pustil jsem se tedy dolů, na protější stranu, kde bylo stromoví, kdežto štafl odpočíval pod holými vršky. Dal jsem se rovnou přes jakási pole, došel k potoku, našel lávku, vedoucí zároveň ke stavení, – světla jsem však již neviděl. Zabušil jsem na vrata – nic. Pokusím se tedy domek obejít. Když jsem zahrnul za roh, spatřil jsem opět svit. Oheň byl za stavením. Ohníček. Seděl u něho drobný čužák starý, za nímž ještě kdosi ležel v mnoha hadrech pod stříškou na jednom sloupku.

Byl jsem dosti vysílen a podrážděn, a nebyl jsem tudíž bez nedůvěřivé fantazie. Situace zdála se mi podezřelou. Albánec se mi nelíbil. Druhý tvor byl záhadný. Tvářil jsem se však stejně přívětivě jako energicky, bez dlouhých okolků jal jsem se upravovati si lůžko pod stříškou. Jakžtakž jsme se dorozumívali. Řekl mi, že je z Dibry, a to mě nevalně povzbu-

dilo, neboť Dibra platila za středisko severoalbánských loupežníků. Nicméně rozdělil jsem se s ním o chleba a gulášovou konzervu a dal jsem mu tabák, který ho zjevně a velmi potěšil. Složil jsem si všechny věci opatrně pod hlavu, k hlavě
5 a pod pokrývku a ulehl jsem. Stařík přikládal dlouho drobné klestí, byla opravdu noc dosti chladná, ohníček hřál mě pěkně u nohou, ale vrtěl jsem se stále, nemaje dosti odvahy usnout. Několikrát ptal se mne, proč už nespím, a to mne ještě více dráždilo a zesilovalo moje noční podezření. Únava mě však
10 nakonec přemohla.

Nestalo se zhola nic. Záhadná bytost v koutě byl chlapec, který ráno odešel. Stařík mě vzbudil před šestou a upozornil, že kolona strojí se již k odchodu. Nebyl jsem krátkým spánkem příliš osvěžen. Večer mi také řekli, že mě na vůz
15 vůbec nepřijmou, ani jako maroda. Pak mi ovšem kolona nebyla nic platna. Uvažoval jsem a ptal se Albánce, není-li možno najati osla. Nabídl se, že mi vezme baťoch, jde také do Gostivaru, na práci; kolona vleče se po dlouhé horské serpentíně, která tu počíná, kdežto pěšky možno si cestu zkrátiti
20 lesním žlebem.

Rozhodl jsem se nicméně zkusiti své štěstí u trénu, vzali jsme těžkým útokem stráň vzhůru k stanovišti, stařík chtěl mi pomáhati při každém obtížnějším kroku a horlivě hledal a sbíral cigaretové špačky odhozené vojáky.

25 Nahoře jsme se přátelsky rozloučili, dal se lesem a já vzhůru serpentinou. „Dokud se stoupá, není dovoleno sedati do vozů,“ řekla mi kterási šarže, Čech, „až přestane stoupání, můžete si sednouti a ruksak si dejte na vůz hned.“ Měl jsem tedy vyhráno.

30 V duchu jsem odprošoval Demira Nezira, chudáka z Dibrý, za to, že jsem ho považoval večer za loupežníka, nebezpečného ochromlému vojáčkovi. Cítil jsem, že by mi byl neublížil, ani kdyby byl z loupežnického rodu, a že mi byl vděčen za tabák a přívětivost tak jako já jemu za teplý ohníček.

35 Za měsíc poté spatřil jsem Demira Nezira v této končině ještě jednou, při svém návratu z dovolené. Bylo to, jako když dvě podzimních listů větrem zmítaných setká se hrou náhody, ač jeden je ze severu a druhý z jihu.

Kráčel jsem s několika vojáky, bařochy nechali jsme na vozec vozatajské kolony, ale nechtělo se nám loudati se s ní, šli jsme napřed a zkracovali jsme si podle možnosti cestu. Kráčel jsem poněkud zadumán, ještě jsem nebyl zcela smířen s tím, že se vracím, z opačné strany přicházel a částečně 5 přijížděl hlouček Albánců, a tu na mě zavolal. Poznal jsem ho ihned, jel na oslu a podával mi ruku, stiskl jsem mu ji radostně, an, nahýbaje se, obejmul mě jako starého soudruha. Div s osla přitom nespádl.

Rozveselilo mě tehdy toto setkání, změkl jsem a radostněji 10 vykročil kamenitou cestou. Chudák z Dibry připomněl mi, že člověka můžeš všude najít, a tedy i domov.

VIII ROVNOU CESTOU

Byl První máj (1917). Umlčený, jak se zdálo, na širém světě i jako čas lásky, i jako svátek sociální revoluce. Jen
5 válka vzteklá a nelítostná duněla světem, válka o hegemonii a naftu, a vzpoura proletariátu mlčky zatínala zuby do rtů, pokud vůbec ještě žila. O tom, co se děje a připravuje v Rusku, jsme ovšem nic nevěděli.

Byl První máj, ale v této končině byl to den spíše srpnový
10 než květnový. Palčivými serpentínami vlekla se naše voza-tajská kolona jako ospalý had článkovaný plných devět hodin nahoru dolů, mezi holými kopci i lesnatými vrchy. Ve tři ho-diny odpoledne po nesmírně únavné cestě, minuvše několik pracovních oddílů a stanic pro stavbu polní dráhy, jež měla
15 býti prodloužena z Gostivaru do Kičeva, a potrvá-li vojna, třebaš až do Ochridy, přiblížili jsme se ke Gostivaru. Na ro-vince, uprostřed zeleně uvítalo nás městečko půvabným ob-razem svým, zdobeným mnoha topoly a minarety.

Kolona provedla obvyklý nástup na své stanoviště, dvě
20 nebo tré vozů odjelo s marody do místního špitálu. Použil jsem i této příležitosti a svezl jsem se městem, kde konán byl právě trh, velmi bohatý, pestrý a rušný.

Polní dráha odjížděla do Skoplje až o půl deváté večer, měl jsem tedy dosti kdy se svou bolavou nohou pomalu pro-
25 hlédnouti si bazar, několik ulic a pohostiti se.

Byla již tma, kdy jsme lezli do otevřených nákladních va-gónů, snažíce se rychle uvelebiti do některého kouta k nepo-hodlnému spánku, jenž byl to nejmoudřejší, co se dalo pod-niknouti do čtvrté hodiny ranní. Přes sedm hodin trvala tato
30 noční jízda do Jostova, kde polní dráha končila.

Jakžtakž vyspalé, ale s prochládlými a rozlámanými údy vyklopili nás ve čtyři hodiny dosti zhurta do vlhké krajiny; pod mírnými a táhlými kopci hnali pastevci již svá stáda na pastvu a před námi v dálce ještě nikoli malé, jak se nám
35 zdálo, spatřili jsme město, po delší době opět veliké město vzhledu dosti malebného.

Převázal jsem si poněkud nohu a s několika vojáky dal jsem se na cestu, která trvala půldruhé hodiny, než jsme vešli do první ulice skopljské a zahřáli se rychle číškou sladkého salepu u pouličního prodáváče.

O Skoplji nebudu se rozepisovati; dost je toho již v různých knížkách. Do staré a zajímavé čtvrti moslimské jsem nepřišel a město „evropské“, které jsem prošel téměř celé cestou k nádraží, neposkytlo mi nic pozoruhodného. Koupil jsem pod rukou trochu levnějšího tabáku: bylo ho tu dosti, ale bulharská vláda zmonopolizovala si jej, výrobu a balení pro obchod svěřila firmě s vlasteneckým jménem, a každý balíček vychází odtud s daňovou páskou. Ale obchodník může jej prodávati, zač mu libo, takže od Skoplje na jih je tabák čím dále tím dražší. V Pogradci jsem ho ještě neviděl, do Ochridy došel asi v této době, neboť na zpáteční cestě jsem jej tu již našel.

Na nádraží vyzkoumal jsem, že vlak jede až po druhé hodině odpolední, německý rychlík orientální pro dovolence, který z milosti přijme také rakouského vojáka. Pak jsem si uložil baťoch do jednoho hostince na velkém náměstí před nádražím, a velmi utrmácen, celý bolavý, bloumal jsem ještě trochu po městě z nepokojné zvědavosti svých očí, shledávaje také ještě něco k snědku a pro domov. V cukrárně měl jsem příležitost podívat se v duchu čistotě, svěžesti a statnosti německých vojáků, vedle nichž my vojáci rakouští vyhlíželi jsme pravidelně jako žebráci a utahaniny. Skoplji počínajíc byla také všude již zřetelná německá péče o vojáky, dobré čekárny, jídelny, sklady, prodeje cigaret; o krásných stano- vištích sanitních bude řeč později. Koupil jsem si laciné ně- mecké cigarety vojenské a drahou polévku, která byla sice sytá, ale nevalně chutná.

Povolení k jízdě jsem bez obtíží obdržel, volnému puto- vání byl prozatím konec. Čekalo mě nejméně šestatřicet ho- din ve vlaku. Však jsem se těšil již nyní na domácí postel a také s nohou bylo nutno něco učiniti. Otékala a cítil jsem, že počíná horečka.

Na nádraží ve Skoplji pohostili nás před odjezdem trochou slabého čaje a malou patkou chleba, čaj, černý a nesladký,

dostali jsme také ve Vranje, kam jsme přibyli před šestou hodinou.

Vlak byl nesnesitelně napěchován, vojáci váleli se všude, kam pohlédls, spali pod lavicemi i mezi nimi na špinavých
5 podlahách, vzduch byl ve vagóně strašlivý: mohl jsem tou-
žebně vzpomínati noclehů v přírodě nebo u komši Vojdino-
viče na vonné slámě. Přišla mi ke všemu bolestná nutnost pro-
drati se ven. Nebylo vyhnutí. Poháněn nezbytností provedl
jsem ten opičí kousek akrobatický, šlapaje po lidech nebo
10 zachycuje se rukama i nohama tu nahoře, tu dole, někdy roz-
kročen a rozložen jako X mezi stěnou vagónu a lavicemi.
Upozorňovali mě sice, že v takových případech použije řádný
voják okna, ale jinak nemručeli příliš a dostal jsem se také
šťastně na své místo opět, nezraniv nikoho, ani sebe.

15 V noci horečka mi pěkně stoupla, počínal jsem již počítati
s otravou krve a s tím, že místo doma budu se válet ve špi-
tále, což by se mi nebylo nikterak zamlouvalo. Byl jsem sice
ochoten někde v Brně nebo v Praze se ulíti, ale rozumněji než
s bolavou nohou a jako skutečný marod. Ze špitálu poslali
20 by mě v tomto případě po uzdravení, jež by přišlo jistě velmi
brzy, ke kádru s jeho vojáckými pitomostmi a nejistým osu-
dem: to raději se vrátím tam, odkud jsem přišel. Měl jsem
neveselé myšlenky a mračil jsem se na svůj osud, který sice se
stará, abych se neměl příliš špatně, ale nedopustí také, abych
25 se měl příliš dobře: ke každému štěstí a dobré náhodě přidá
mi hořká sousta.

Blížili jsme se k Bělehradu. To byl také bod, který mi pů-
sobil starosti. Byla tu celní prohlídka: měl jsem strach o své
kuřivo, o něž prý mnozí vojáci tu již přišli, a také o jiné věci,
30 ne zcela dovolené.

Vystoupili jsme na perón, byly čtyři hodiny ráno, Němci
dostávali tu jakési pokyny, my si šli pro razítka na své dovo-
lenecké listy, baťochy jsme si vzájemně hlídali, nedávajíce je
příliš na světlo, zkrátka, dopadlo to dobře, prohlídka nebyla,
35 a brzy seděli jsme opět ve vlaku, již poněkud méně nacpa-
ném.

Dostal jsem se tentokráte do maďarské společnosti něja-
kých šarží, vyžraných a nalitých, nerozuměl jsem všemu, ale

trochu přece: mluvili o srbských nepokojích a o tom, s jakou chutí střílejí Maďaři do Srbů. Nebylo mi volno v takovém nacionálně krvežíznivém a frivolním ovzduší; utišili se poněkud, když jeden z nich, šikovatel, velmi obludný exemplář této arogantní vojenské species, na celém světě asi stejné, 5 usnul.

Po jedné hodině byli jsme v Pešti, kde se nějak nekonečně dlouho čekalo, ke třetí hodině ranní konečně v Brně. Pěšky do Bílovic jsem se již neodvážil, pro bolavou nohu jsou to aspoň dvě hodiny; raději přiseděl jsem půlčtvrté hodiny do 10 prvního ranního vlaku na nádraží v jakýchsi mrákotách...

Tedy čtvrtého května v sedm hodin ráno vychrtlý, špinavý, zavšivený, nevyspalý, utahaný, kulhavý vystoupil jsem z vlaku
5 v Bílovicích nad Svitavou, v dědině, která pro své přírodní okolí byla mi kdysi tak milá, že pouhé pomyšlení na rozloučení s ní činilo mě zoufalým. Teď mi nebyla jen proto lhostejna, že v jedné její uličce byl kout, do něhož mohl jsem zalézt odpočívat. Pospíchal jsem, abych už v něm byl.

10 Pak následovaly ráz na ráz důležité věci: 1. veliká pusa, 2. z baťochu všecko ven, 3. se sebe všecko dolů a z bytu s tím na dvůr, 4. honem do necek!

Žena mě rádně celého vydrhla, vklouzl jsem do čistého prádla, ošetřil si bolavou nohu, učiniv pokus s obkladem
15 octanohlinitým. A pak jsem ležel.

Za ty dvacet čtyři dny nevyšel jsem mnohokrát z domova. Noha se sice dobře hojila, v té věci spadl mi kámen ze srdce, ale nic mě nelákalo z doupěte: každý nerv toužil po klidu.

Ponechme živočišné povaze lidské její logiku. Je to moudrá
20 logika, a cítíme se svobodnými bytostmi jen tehdy, když naše živočišné já může volně ukájet své potřeby.

Jak mi bylo dobře v čistém prádle a na čistých poduškách, jak se mi dobře jedlo z bílých talířů! Ale to jen proto, že tak dlouho válel jsem se po špinavých podlahách v zavšiveném
25 prádle a jedl ze šálků, v nichž jsem se často i umýval. Vždyť, vzpomínám, právě v této dědině, když jsem ještě chodil s mistrem Bandouchem, zahradníkem, když jsem s ním pařezy dobýval, jmelí sbíral, kopal, ryl a kolečka vozil, kolečka hlíny, kamení, hnoje, nechodili jsme vždy čistí, za nehty byla hlína,
30 na rukou hnůj ze záhonů, ale jaká rozkoš po práci na zemi seděti a jísti svůj chléb z těchto špinavých rukou, jaká rozkoš hlínu práce mítí až za nadry!

Potřeba špíny je stejně zdravě živočišná jako potřeba čistoty, všecko se střídá, aby život žil a byl krásný, po zimě léto,
35 po suchu déšť. A jako nutně zkazí se člověk odsouzený stále ke špíně a neřádu, co může se státi dnes z člověka, který usta-

vičně chodí jen ve vyžehlených šatech, v čistém prádle a s rukama pěstěnýma?

A jak mi bylo dobře v klidu a mezi čtyřmi stěnami malými! Jako mnich nahlížel jsem jen do knih a map a nemohl jsem se 5
odtrhnouti od svého stolu. Dříve, před válkou, celé dny jsem se loudával po lesích a u vody, sedal jsem za stolem, jen když bylo nutno vydělávat, jezdil jsem do města na tlachy a pivo. Ale teď lesy mě nevolaly, ani říčka, ani maličké kopce, protože přišel jsem z divokých skal velikých a po dvě leta vojenský karabáč honil mě po světě. Byl jsem syt přírody 10
i nuceného života pospolitého. Potřeboval jsem ticha a samoty. Ale nikoli z rozmaru individualistova, nýbrž z živočišné potřeby utahaného člověka.

Hlas přírody ve mně volal po klidu a čistotě, uposlechl jsem jej, jako vždycky se snažím jej poslouchati. A nemůže 15
člověk učiniti nic lepšího. Neboť tento hlas organismu touží po tom, co je mu příjemno a potřebno, co je mu právě *zdrávo*: neznásilňovati ho, toť moudrost, nebýt nikdy nucen jej znásilniti, toť svoboda!

Odpočíval jsem. Jedenkrát zajel jsem do Brna pohovořit 20
si s lidmi informovanými, ač jen ze zvyku a trochu ze slušnosti, neboť nic jsem od nich neočekával. Také návštěvy dostal jsem náhodou. Pozoroval jsem, že lidé nemluví příliš hlasitě, že jim vůbec není do řeči. Tíseň panovala a špiclové. Jedni si mysleli: což kdyby to přece vyhráli? Druzí se báli: 25
což jestli to přece prohrájeme? Ale já přicházel ze skal albánských a macedonských s vírou a hřmotnou řečí a nerozuměl jsem dobře zamlklým a opatrným. Proto jsem také své návštěvy v městě neopakoval.

Přišel ke mně moravský přítel, spisovatel E., dobrácký jako 30
vždycky. Porozprávěl a dal mi kus papíru: abych si to přečetl, a chci-li, abych to podepsal a vrátil Jaroslavu Kvapilovi, ačli není již pozdě. Nic nevysvětloval.

Po jeho odchodu jsem si to přečetl. Byl to takzvaný Manifest českých spisovatelů, zatím legendárně slavný. Nevím 35
o jeho vzniku dodnes nic, odjel jsem brzy zpět do Albánie a po mém definitivním návratu z vojny zajímala mě především přítomná chvíle – jako obyčejně. K legendám pak býval

jsem vždycky lhostejný. Slyšel jsem jen, že věc zaranžoval Jaroslav Kvapil a na Aloise Jiráska že bylo nutno velmi naléhati, než se „postavil v čelo“.

5 Neměl jsem nikdy rád hromadné projevy českých spisovatelů. Hromadný projev spisovatelský není projevem duše davu, která mluvívá, křičí pravidelně krásně a rovnou, hromadný projev spisovatelský je projevem hromádky, a jsou-li ti spisovatelé téměř všichni maloměšťáci, může jejich projev
10 býti jen projevem maloměšťácké hromádky. A k té mám vrozený odpor.

Četl jsem tedy „manifest“ s nedůvěrou, vedle toho nevěděl jsem vůbec, oč běží. Neznal jsem v té chvíli ovzduší, v němž vznikl. Když jsem jej přečetl, pokrčil jsem chladně rameny; líbil se mi stejně málo jako jiné předchozí oficielní projevy
15 českých spisovatelů. Pak jsem sedl a připsal dolů na adresu páně Kvapilovu: 1. že máme říkati československý, a nikoli českoslovanský, 2. že nemáme pražádného důvodu volat ještě po rakouské konstituci, 3. že apelovati na poslance je nechutná věc.

20 To byly patrně poznámky velmi naivní, ale já přišel z albánských hor. Dopis zůstal ležeti na mém stolku. Nepovažoval jsem věc za tak důležitou, a když mě přešel první kritický nával, pomyslil jsem si, že je zbytečno obtěžovati Kvapila námitkami zdivočelého člověka. Při tom zůstalo. Teprve mnohem později, po svém návratu z vojny, když jsem v panské Praze zase trochu jednak zkrotl, jednak načichl iluzemi o českých možnostech, projevil jsem při jakési příležitosti v dopise Jiráskovi solidaritu s akcemi českých spisovatelů – rovněž
25 zhola zbytečně, neboť brzy octl jsem se myšlením a cítěním po všech těch zatraceně trpkých zkušenostech s českými lidmi po převratu tak nalevo, že jsme si s maloměšťáckou hromádkou zase zcela cizí.

Jednou nebo dvakrát jsem si vyšel podle Svitavy s kyticí vzpomínek v ruce, nenesla-li ji právě žena, s kyticí vzpomínek
35 na idylické dny adamovských lesů. Ale kulisy kolem byly již nějak vychládlé a šedivé, vracel jsem se brzy do svého pokoje ke knihám a samotě.

Do Prahy napsal jsem přátelům dopis, zdali znají způsob,

jímž bych se mohl ulíti; slibovali mi ve svých dopisech nějaké možnosti. Odpověď byla pro mě příliš neurčitá: že bych musil přijet na několik dní do Prahy a že by se pak vidělo, co se dá dělati. Neměl jsem pražádné chuti do experimentu takhle pochybného, jsem z těch, kteří věří jen osvědčenému: ano, ano, ne, ne, už jsem byl hodně zrestaurován a čilý, rozhodl jsem se tedy raději třínedělní skleničku své dovolené vypít pomalu až na dno v klidu a samotě a vrátiti se tudy, kudy jsem přišel, do tvrdé Bragoždy: nenutiti osudu k něčemu, čeho prozatím snad nechce. 5

Byl jsem odpočat, nasycen, napojen, odvšiven, noha byla zahojena, pokojné dvacet čtyři dny posílily mne jako krásná plavba ve svěžím vzduchu, mohl jsem vystoupiti na drsnou pevninu a dáti se na cestu. 10

Tempo návratu až do Kičeva bylo zcela slušné.

Dvacátého devátého května k páté hodině ranní vyjel jsem
5 z Brna stejným dovoleneckým vlakem, spolknuv sladkohoř-
kou pilulku loučení, kterou pak ještě na bragoždských strá-
ních často jsem pocítil ve svém nitru, o čem povídají více
moje verše z té doby. Ve tři hodiny odpoledne Budapešť. Ve
vagónech čilý obchod s cigaretami. Uherské roviny s jejich
10 čápy pozdravují potřetí. Szeged: vzpomínám na jeho kasárny,
oční nemocnici, na jeho guláše a nedělní muziky v uj-szeged-
ském parku. Bělehrad. A třicátého ve dvě hodiny odpoledne
Skoplje. Bez prodlení do Jostova na stanici polní dráhy.
Jízda ve dne ve vagónech se sedadly je dosti příjemná
15 a pestrá, ale horká a zdlouhavá. Špatnou francouzštinou do-
rozumívám se s bulharským vojákem, učitelem: ujišťuje mne
všeobecnými, opatrnými slovy, že král může dělati jinou po-
litiku, než chce národ. Pak Tetovo a konečně Gostivar. Jdu
na noc do hostince, postel je samozřejmě špinavá, nespím
20 v pokoji sám, na stěnách jsou rozmazané štěnice. Vozatajská
kolona odjíždí druhého dne, bohužel až odpoledne, ale če-
kám na ni, abych mohl jíti bez baťochu. Nemám ostatně na-
spěch. Následující nocleh je pod širým nebem na úpatí les-
natých kopců. Bouřka jde mimo a mám nejkrásnější poležení
25 s brotsakem pod hlavou. Slavíci a kuňky koncertují.

Ráno vyjíždí kolona v pět hodin. Je prvního června. Trvalé
počasí. Kolona má před sebou serpentinu. Odcházíme kratší
cestou a za čtyři hodiny bez odpočinku jsme na vozatajském
tábořišti, pod nímž jsem minule noclehoval s podezříváním
30 Demirem Nezirem. Kolona přijela až po poledni: odpočívali
jsme ve stínu potoční vegetace a sbírali jahody. Po příjezdu
kolony dali jsme se opět na cestu, zanechavše na voze baťo-
chy, kolona musela odpočívat, kdežto my byli odpočati, mohli
jsme tedy napřed do Kičeva. Vesele vykračoval jsem si ces-
35 tou, kterou minule konal jsem samotinký v noci.

V Kičevu spal jsem opět v nečisté posteli hostinské, ale

velmi dlouho. Na bazaru před hostincem bylo ráno hlučno, pozoroval jsem ten život, východně pestrý, ale v jádru stejný jako u nás v den trhu. Tady stojí u zdi starý prodavač s velikou tefsinou, plnou opečených střívek nadívaných a sbalených do klůcků málo vzhledných. Nahrazuje domorodcům 5 našeho pouličního párkáře. Venkované se zastavují, prohlíží si zboží, pokoušejí se ohmatávat je, čemuž prodavač zabráňuje: hlavní věcí je asi dobré nadití. Kupují to dětem, ženám; některý chudšas po dlouhém vybírání ukájí tím svůj hlad. Je vidno, že všickni opatrně počítají.

Té náhody! V davu zahledám náhle poručíka B., známost literární i vojenskou. Byl velmi laskav ke mně v Szegedu, i k mé rodině, když tam byla se mnou, je to mladý krasavec, měšťák, ale prozatím ještě příjemný. 10

Máme radost ze shledání. Je tu velitelem vozatajské kolony, která koná dopravu mezi Kičevem a Ochridou. Svádí mě, abych byl aspoň dvě dnů jeho hostem, pozítří kolona odjíždí a vezme mě s sebou. Dobrá. 15

Stanice jeho a bydliště je v nedalekém Drugovu, uprostřed zeleně, s pohledem na horské sedlo, v jehož zeleném klíně 20 bělá se monastýr. Zavezl mě k sobě a po dva dny mě krmil k mé největší spokojenosti, sám málo spokojen se svým válečným osudem, ač poměrně jedním z nejpohodlnějších a nejbezpečnějších. Inu, bohatý synáček z dobré rodiny, který nikdy nepochopí nespravedlnosti svého privilegovaného života, 25 i když má nejlepší srdce pro své okolí.

Čtvrtého odpoledne jsme vyrazili a v šest hodin už jsme se utábořili v přírodním zákoutí. Spal jsem krásně na slámě ve voze, pro změnu, a v pět hodin ráno už jsme táhli dále, v půl osmé hodině zastavil jsem se na kyšce u komši Vojdinoviče. Vůbec ten den byl jsem živ jen kyselým mlékem 30 a chlebem, ač pochod byl dlouhý a unavující. Na 37. kilometru před Ochridou kolona poručíka B., předávši zboží koloně přicházející z Ochridy, obrátila, a rozloučili jsme se stručně, neboť byl unaven a pln starostí. 35

Ani mně nebylo příliš veselo a volno, když jsem si pak na novém tábořišti u jezera stavěl stan na jednu noc. Snad to bylo únavou, snad po kyselém mléku, tělo nebylo příliš čilo,

a tak tedy duch si zasteskl: vždyť měl jsem ještě při sobě příliš živé vzpomínky na poklid domova.

Ráno cestou do Ochridy podle jezera slyšeli jsme hřmítí silně děla, nikoli však dlouho. Domnívali jsme se, že to je
5 u Bitolje, kde bylo vždy nejživěji na této frontě. Ale výborné teplé mléko s chlebem a později skvělé kyselo zaplašily nepříjemné myšlenky.

Motorové čluny odjíždějící toho dne do Pogradce byly přeplněny, rozhodl jsem se tedy odjetí až příštího dne. Uve-
10 lebil jsem se v mlékárně naproti molu, u Macedonce, který uměl česky. Pozoroval jsem na náměstí shon, točící se okolo návštěvy německého generála. A tu jsme se dověděli také, jaké to bylo ráno hřmění válečné. Dvanáct francouzských aeroplánů bombardovalo Pogradec velikými bombami. Ná-
15 sledky nebyly prý značné, ale zděšení povstalo z toho veliké, u domorodců i vojska. Pumy byly velmi silné.

Později nastěhoval jsem se s několika známými do zahrádky jistého hostince u jezera a strávili jsme tu příjemné odpoledne ve stínu a u šplouchající vody. Spali jsme v hostinci
20 na lavicích velice dobře. Jen zítřejší plavba po jezeře zdála se nám málo lákavou a znepokojovala myšlenky našeho odpočinku. Což budou-li Francouzi opakovati svůj útok a hodí nám náhodou zuřivý dáreček do bárky?

Dopadlo to však dobře. Vyjeli jsme odpoledne, motali jsme
25 se trochu po jezeře, poněvadž nám selhával motor, druhý člun, který jel za námi, musel nám pomoci, abychom se nakonec nedostali k Francouzům do Sv. Nauma – což by nás bylo asi málo bolelo –, ale bez větší nehody po tiché vodě dorazili jsme do Pogradce.

30 Tu panovalo skutečně velké zděšení po leteckém útoku, popraskaná okna, hluboké jámy v polích, i střízliví lidé byli velmi nervově dojati silou útoku. Jakmile žár sluneční poněkud polevil, pokračoval jsem v cestě do Bragoždy, kde mě uvítaly pokojné, tiché dny a jistý blahobyt. Nebylo prozatím
35 příčiny vyčítati si, že jsem se vrátil trochu ochotně.

ÚSTUP

I

Děla hřmějí tak vytrvale, prudce a blízko, jak jsme jich tu ještě neslyšeli. Máme již sedmého září, ale horké dny neliší se ničím od jednotvárného vedra srpnového. Ráno pochovali jsme 5 na improvizovaném hřbitůvku u potoka kaprála B., který zemřel po několikadenní agónii na malárii.

Děla hřmějí a naše obvaziště, tentokrát jako skutečné ob- vaziště, je připraveno odejít se štábem do bitvy, která se odehrává za vrchy na druhé straně. Naše setniny jsou prý již 10 několik dní v ohni.

Děla hřmějí a den míjí v neklidné náladě. Všecky vážnější marody odesíláme do ochridského špitálu. Náš doktůrek, štyrský Němec, tváří se celkem klidně, nehoří bojovným zá- palem ani statečností, a jako obyčejně je na něm vidno, že 15 vojna je mu věc náramně cizí. Raději by patrně seděl u okna své kuči a kreslil pohledy na Bragoždu.

Věci máme složeny a připraveny k naložení, uléháme večer oblečení. Náš tragtierführer P., můj nejbližší druh nyní, má malarickou horečku, drkotá zuby, ale nechce slyšet o tom, 20 aby se ulil. Nikoli z hrdinnosti, nýbrž z opatrnosti chytrého vojáčka.

Ráno poslední vizita marodů. Strhujeme lešeníčka s ochran- nými sítěmi proti komárům, trochu hadrů dostává rodina Ma- ličova, sanitáci pokoušejí se něco vyčachrovat. Sbohem, Bra- 25 goždo!

Sbohem, tvrdá úžlabino v makedonských horách, kamenná stavení s břidličnými střechami, chudá políčka, chudí lidé! Sbohem, Redžide Maliči s ukrytou ženou a hubatou tchýní, nezbedná Babiko, malá, rusá Lime! Sbohem, polovyschlý po- 30 toku se skalními nádržemi, denní koupání a bílení prádla, sbohem, jasné večery s kanoucími světluškami! A sbohem i ty, krátký blahobyte o mléce, marmeládě a vdolcích z bílé mouky!

Doktor nechce, aby P. šel s námi, ale P. prohlašuje, že to vydrží, přimlouvám se za něho, je přece poněkud spolehlivější než ostatní, chyběl by nám, chyběl by mi i ten pohled na jeho pajdání před oběma koníky.

- 5 Ve dvě hodiny odpoledne dáváme se na pochod vzhůru do nejvyššího kopce, k jihovýchodu. Je to přibližně směr ke Korči, východisku zdejšího francouzského vojska. Nemáme ovšem iluzi, že bychom se k ní příliš přiblížili.

Vede nás sám podplukovník se svým adjutantem, za ním
10 táhne jeho kancelář, pak telefonní oddělení, pak my: doktor, několik sanitáků a dva koníci, řádně naložení. Den je příliš krásný, jsme okamžitě zpoceni, a bařochy na zádech nás obtěžují, třebaže nejsou právě přecpány.

Jde to nahoru-dolů, nahoru-dolů horskou přírodou. U osa-
15 dy Tumiště potkáváme první ustupující. Bitva je prohrána. Ale podplukovník nechce tomu věřit, je pln horlivosti a žene všecko nazpět.

Zlézáme ještě jeden veliký kopec, poslední nad jezerním údolím.

- 20 Schyluje se k večeru. Nahoře na hřbetě, docela zkraje ve křoví, připravujeme si nocleh. Není to místo příliš vhodné pro obvaziště: jsme tu věru, jak se říká, na ráně. Doktor není také příliš spokojen, ale podplukovník chce nás mít u sebe. Potkali jsme jediného raněného s obvázanou již rukou. Bitva
25 je celkem nekrvavá. Ustupuje se před přesilou, uniká se obklíčení.

Děla ztichla. Důstojníci se radí. Kulomety zaujímají nové pozice. Zevlujeme zpod stromů na protější kopce, uvidíme-li snad nějaký pohyb nepřítele. Je prý docela blízko. Ale je
30 тихо, noc je pokojná a krásná, spánek zdá se tak krátkým.

Neděle, devátého září. K jídlu jsme ještě nic nedostali, pomáháme si zbytky, ale celkem nemyslíme na jídlo. Ústup je nařízen, sotva den se rozbřeskl.

Už jsou nad námi také nepřátelské aeroplány. Bijí však
35 dolů do údolí, kde je hlavní vojsko.

Vracíme se, jak jsme přišli. Cestou podle lesa vroubenou

doubím. Zleva rozštěkaly se nepřátelské kulomety. Teprve po chvíli pozorujeme, že to šustění v doubí jsou kulky. Velice nás to baví. Žertujeme. A když nám plesknou do stromu vedle hlavy, zrychlujeme krok.

Přicházíme ke svahu. Tu do našeho smíchu jako by zleva 5
ze křoví docela malý hrom zarachotil. Vzhledneme udiveně, leží tam podplukovník s adjutantem a řve na nás: „Decken, Donnerwetter! Sind es dumme Köpfe!“

Skrčíme se trochu, aby neřekl, a běžíme dolů.

Podplukovník chce zaujmouti nové pozice na dalším vrchu. 10
Zadržuje nepřítel, který naštěstí pro nás postupuje toliko s kulomety, nikoli také s děly.

Z Tumiště obcházíme další kopec na rozkaz zarostlou zmo-
linou, abychom se dostali za naše pozice. Dereme se kupředu
velmi těžce, zejména s koňmi. P. sakruje na celý svět, nejvíce 15
na podplukovníka. Podlézáme a přelézáme stromky. Pak vzhů-
ru po stráni. Na hřebenu zastavujeme se na pěkné lesní cestě.

Doktor je znepokojen. Podplukovník mu nařídil, aby držel
obvaziště stále v jeho blízkosti, ale teď neví, kde jest. Posílá
sanitáka, aby ho vyhledal a přinesl rozkaz. Chlapec nešel jistě 20
daleko a za chvíli se vrací s nepořízenou. Doktor tedy, že
nic nezbyvá, než abych šel já. Jsem sice uštván více než jiní,
už mám opět puchýře na nohou, ale rozkaz je rozkaz. Jdu
tedy alej nazpět, nebudu aspoň tak hloupý, abych se vrátil
tak brzy. První lidé, na které přicházím, je skupina důstoj- 25
nických sluhů. Nevědí nic o svých pánech a naprosto se jim
nechce státi po boku svým velitelům. Když seznají, kam jdu,
dává mi podplukovníkův burš polní láhev: podplukovník má
už jistě žízeň, bude prý rád, přinesu-li mu ji. Je v ní samo-
zřejmě jen teplá voda. Myslím si: holomku, proč mu ji ne- 30
doneseš sám, ale konečně je mi to jedno, mám-li o jedno po-
slání více či nic.

Docházím až ke svahu, na němž se bojuje. Cesta zahýbá
nalevo lesem, přede mnou je nízké, řídké mlází. Lehám si
do trávy, chci se pokusiti doplaziti se vpřed, abych se mohl 35
aspoň po bojišti rozhlédnouti. Tu a tam zabloudí kulka až
sem, ale jinak je tu pusto, takové trapné nějak pusto, které
nečiní člověka chytřejším.

Nemohu se orientovati a nevím, ze které strany hrozí nějaké nebezpečí. Mám velkou chuť plaziti se vpřed, pro sebe sama jaksí, ale nedůvěřuji hlavně lesu nalevo.

5 Ale již vychází z něho Albánec v plné zbroji. Nevyhlíží zle a pozdvihuje prst, dává mi znamení, říká něco, chápu, že mě varuje, abych nelezl příliš daleko. Domnívám se také, že mi naznačuje příchod nepřátel z této strany.

Odchází pak pomalu, snad prchá před nimi, snad je na výzvědech pro ně. Plazím se nazpět. Vrátím se tedy také s ne-
10 pořízenou.

Doktor má očividně zlost a dává se sám na cestu za podplukovníkem. Ale je vzdálen teprve několik minut, když z lesní strany počínají na nás pršet kulky, patrně zdálky, jen nazdařbůh vrhané směrem, kde Francouzi tuší naše vojsko.
15 Sestupujeme rychle, nečekajíce na nic. Na bezpečnějším místě se opět zastavujeme, někteří jdou ještě doleji hledat vodu, trpíme velice žízní, ale kulky jsou tu již zase, vidíme zdálky doktora přicházet s ostatními důstojníky, patrně je cestou potkal na ústupu, a dáváme se prostě na útěk dolů, kulky
20 prší, doktor nás nejen dohonil, ale předhonal již, spěcháme opět trochu vzhůru po nízkém kopci, P. sakruje, že musí s koňmi nekryt po hřbetě, za stromem rychle se napíji z plátěného vědra, které tu nechali stát, kulky bijí ze strany, teď už přímo na nás mířeny, – rychle pod svah! Pozoruji s velikým zármut-
25 kem, že jsem ztratil svou dýmku. A jde to zase dolů, dolů, jsem hrozně uštván, kulhám, puchýře na patách pálí.

Teď na novém svahu jsme prozatím chráněni, ale jsem tak vysílen, že na všecko kašlu a chci jen kupředu, někam, kde bude pokoj, aspoň do druhého dne.

30 Tu však mne volají. Na svahu objeví se podplukovník s adjutantem, poznávám adjutantův hlas, který na mne křičí. Sundávám baťoch, aby se mi poněkud ulehčilo, a s nevalnou chutí pomalu vracím se vzhůru k adjutantovi, který jde mi vstříc.

35 „Pan podplukovník se rozhodl hájiti ještě tamten protější kopec. Přišly nám na pomoc německé kulomety. Půjdete tedy do Bragoždy, dáte telefonistům tuto zprávu, aby ji oznámili do Pogradce brigádě, pak požádáte pana nadporučíka D., aby

ihned vypravil trén s proviantem, a dovedete jej k nám. Nemáme co jíst. Budeme přes noc tábořit táhle nahoře. A šťastnou cestu!“ – dodává ještě s úsměvem. Podává mi lístek se zprávou, kterou napsal podplukovník, salutuji a obracím se ihned k odchodu; jsem spokojen, že jdu odtud, ale zcela nespokojen, že mám nějakou úlohu, hlavně dovésti sem trén ještě v noci, ač jsem tak nesmírně unaven. 5

Odbelhávám se, dávám se směrem k Bragoždě. Směr sice znám, ale neznám dobře cestu. A místo po dolní cestě, která se mi nezdá dosti bezpečnou, protože napravo jsou kopce obsazeny již nepřítelem, který může dolů velmi dobře mířiti, dávám se po boku stráně, kde jsem kryt stromovím. 10

S napětím všech sil kobrtám rychle kupředu, nedbaje řezavé bolesti v patě. Aspoň do Bragoždy dojítí musíš, myslím si, aby aspoň něco z rozkazu bylo provedeno. Ale když se asi půl hodiny deru křovinami a kamením svahu, pozoruji, že jsem mezi kopci, po nichž nemohu přejítí přímo, že jsem zkrátka zabloudil. 15

II

Napolo sedím, napolo ležím za silnějším doubkem v nízkém lesíku. Doplahočil jsem se sem téměř po čtyřech po svahu velmi neschůdném, jsem uštván jako zvíře, potrhán trním, na nohy nemohu se postavit bez palčivé bolesti, zpocen a žízniv snažím se uklidnit si poněkud nervy a sebrati rozum do hrsti. 20

Francouzi na protějším kopci za úžlabinou vidí mě, jakmile nejsem kryt křovím nebo skálou, a míří dobře. Sotva jsem dopadl za strom, přeletěly kuličky podle pravé i levé strany doubku, těsně vedle mě, příjemně bzučíce. Nevědí asi, že tu jsem sám a sám, beze zbraně kromě bodla, kterým štípám dříví, a proto plýtvají municí. 25 30

Shodil jsem baťoch na jednu stranu, brotsak na druhou, uvažuji.

Jsou-li Francouzi již tuhle naproti, jsou jistě i nad Bragoždou. To znamená, že Bragožda je námi vyklizena, a že tedy bych tam nebyl nic platen, ani kdybych se tam dostal. Mu- 35

sím tedy hledět, abych se doplazil na druhou stranu kopce, kde budu chráněn před kuličkami, pak se pustím dolů, půjde-li to přímo, a do Pogradce – anebo?

Anebo zůstanu zde ležeti, večer není daleko, noc bude
5 pěkná, odpočinu si, zotavím se, a ráno... ráno budou tu Francouzi, představím se jim zdvořile, ukáži jim, že mám v kapslíku vedle úředního nacionále ještě jedno francouzské, nu, a dám se zajmouti. Bílý kapesník pro všechny případy mám v kapse, pěkný čistý, u potoka na slunci vybělený, po-
10 věším jej nad sebe na strom, děj se vůle osudu. Snad mne nepřivítají kuličkou, Francouzi jsou zdvořilí, ženou nás bez-
tak jen jakoby špásem, ani bodel nenasazují tu při útoku.

Kolísám chvíli mezi oběma alternativami, mezi severem a jihem. Sever, toť Pogradec, Ochrida, Srbsko, Uhry, špitál,
15 sever, toť směr k domovu. Jih však, toť vzdalování se od domova, Korča, Soluň a pak záhadný otazník. Cítím jasně: Kdyby bylo ráno, kdybych byl odpočat, spánkem osvěžen, slunce by vesele svítilo, zvědavost by vítězila, dobrodružství by lákalo, Soluň by volala, moře, nová úloha na druhé straně,
20 kterou považuji za lepší. (Čtenáři, prosím, bylo to v roce 1917!) Kdyby bylo ráno a svěžest v nervech, dal bych se zajmout.

Ale ve skutečnosti jsem úplně uštván. Zdá se mi, že srdce mám nemocno, hrozím se cesty nazpět, pochodu do Korči,
25 cesty do Soluně. Nemám odvahy k dobrodružství, toužím po nemocničním lůžku. Zdá se mi, že už toho plahočení po světě bylo dost. Všecky myšlenky a touhy utíkají mi k severu...

Už jsem rozhodnut. Půjdu do Pogradce, třebaže – třebaže
hned vedle pocitu nemocné vyčerpanosti probleskuje mi
30 v nitru ještě jeden pocit, lítost téměř, že se nemohu rozhodnouti jinak, že se okrádám, protože nemohu natáhnouti ruky po tom, co příležitost nabízí mi ze světa...

Střílí se stále. Kulomety štěkají. Ale ke mně prozatím kuličky již nepadají. Zmizel jsem jim z dohledu. Rozhlížím se.
35 Po lesíčku, v němž sedím, následuje pruh holé stráně, pak opět lesík, který vede až nahoru, pokud mohu ze svého místa pozorovati. Tedy přeběhnouti holý svah! Pak budu míti snad vyhráno.

Vstávám. Nervy si odpočinuly, tělo zchladlo, srdce se utišilo. Strojím se. Už se vedle žízně hlásí i pořádný hlad. Na nohou stojím špatně, ale pomohu jim: jedna, dvě, tři, už běžím. A naslouchám, padne-li rána.

Nepadla, dokud jsem běžel. Nezpozorovali mne hned. Ale sotva jsem padl za nejbližší strom, už jsou tu kuličky zase. Představuji si ty chlapce tam nahoře na protějším hřebenu, že se dobře baví, že jsou sytí, leží v trávě a vtipkují.

Ale lesík je hustý, teď jsem jim jistě opět zmizel. Prodlírám se vzhůru, jde to pomalu, konečně však blížím se k vrcholku a zdá se, že je všecko v pořádku, to jest, že za okamžik budu na opačném svahu, navždy z dohledu francouzských vojáků a z dosahu jejich kulek.

Opravdu. Krypt stromovím, stojím teď na stezce, která vede po hřebenu, postačí krok či skok, a budu za neproniknutelnou hradbou vrchu. Ale teď, když bezpečí je tak blízko, dostávám roupy. Chce se mi popatřiti, jak tam naproti chlapci leží a střílejí. Dvě kroků přes stezku, krok na svah, abych celý netrčel na hřebenu, a jdu k nejbližšímu volnému místu rozhlednouti se po „bojišti“.

Nevidím celkem nic. Padají rány, nevím odkud. Na první pohled není nic vidět. Teď padla jedna právě naproti a – plesk! Ano, do tohoto dubového keříčku zakrslého přede mnou. Vteřinu dvě vteřiny hledím naň strnule – pak honem dolů po svahu. Ten keříček byl právě proti mému břichu, zadržel kulku, kulku letící aspoň půldruhého tisíce kroků, ta by mi byla v břiše pěkně řádila!

Děkuji, keříčku, keříčku dubový! Je tu nahoře sice velmi krásně, lesíky jdou odtud na všechny strany, tráva je tu vysoká a vonná, ale byl bych tu příliš bídne zdech. Živého byl by mne tu nikdo nenašel. Živý bych se byl odtud nikam nedoplazil. Děkuji, keříčku, který za mne přijals kulku do tvrdého těla.

Po nových svazích belhám se dolů a nahoru, zachováváje jakžtakž směr, jinak však úplně dezorientován. Vím jen, že jsem mezi kopci, jimž nechce býti konce, a že napravo kdesi bude Pogradec.

Jsem znova uřícen a vysílen, ale pospíchám, abych před

setměním byl v městě, odkudž trefím třeba až do Prahy.

Opět stojím nad novým svahem, písčitá cesta vede dolů do široké úžlabiny; zahlédám stavení. Zuřivěji hlásí se žízeň i hlad, bolest v patách i únava. Svah zdá se mi nekonečný, pak vpadám do prvního statku škipetarské dědiny, vytahuji si okov s vodou a usedám.

Rodina mě obklopuje, více gesty než slovy se dohodujeme o tom, že budou tu míti jiné vojsko a že mám hlad. Přinášejí mi trochu kyselého mléka a kus kukuřičného chleba za stříbrnou korunu a naznačují, že úžlabinou vede cesta až do Pogradsce. Za námi nahoře rachotí pušky a kulomety vytrvale. Zahlédám vrcholek pitvorné skály, od níž jsem vyšel a na níž zaujaly dobrou pozici německé kulomety. Nevzdálil jsem se tedy příliš od svého východiska, motal jsem se ve skutečnosti jen mezi kopci.

Poněkud posílněn dávám se tedy na cestu, která jest zcela pohodlná a bezpečná, kulhám statečně vpřed, míjí hodina, dvě hodiny, konečně přicházím do známých hájů kaštanových a sestupuji rychle na jezerní rovinku.

Potkávám soudruhy z Bragoždy. Je skutečně již vyklizena, jsou poslední, kteří odtud vyšli, Francouzi stříleli jim už do oken. Nepřátelské aeroplány objevují se nad námi. Leháme si u cesty. Míjí směrem ke Starovu. Pouštějí tu bomby, hromové rány otřásají vzduchem, vidím, že většina padá vedle, do polí, dým zahaluje obec. Smráká se. Pogradec je vzhůru. Ústup odtud je nutný, okolní návrší budou zakrátko všecka obsazena francouzským vojskem. Jdu rovnou na brigádní velitelství, je tu nepořádek, brigáda se stěhuje. Zastavuji konečně adjutanta, vysvětluji mu, jaké jsem měl poslání, a dávám mu podplukovníkův lístek.

Čte zběžně a ušklebuje se poněkud ironicky. To že je vše již zbytečné, náš trén že jest už v Udiništi, abych jen klidně šel za ním. Všecko je na ústupu.

Proti tomu v duchu nic nenamítám, ale málo jsem potěšen tím, že Pogradec jest již vyklizován a nemohu tu přenocovat. A zatímco sháním marně něco k snědku, náhoda mi nepřeje: na jiném místě (podle pozdějších informací) jsou právě ničeny zásoby konzerv, sucharů a doutníků, které nelze vzíti

s sebou, a chlapci, kteří jsou při tom, cpou si tím kapsy i baťochy.

Je již tma, když vycházím z Pogradce cestou podle jezera. Nad spodním bojištěm vzlétají světelné rakety, za mnou chvílemi hřmějí výbuchy vojenských objektů vyhazovaných do po-
větrí. Teprve teď má věc trochu „romantický“ náter. 5

Hlad mne pobodává jako ostruhy kulhavou herku. Potkávám oddíly a kolony v nevalném pořádku. A zase míjí hodiny bolavé chůze, noc uplývá, a já bych tak rád spal aspoň dvacet čtyři hodiny. 10

Udiniště. Pod stromy na svahu improvizovaný tábor, všude vojáci, všude plápolající a praskající ohníčky, na nichž vařejí. Marně hledám náš trén, je prý tu, posílají mne sem a tam, ale marně pátrám mezi tmou a ohni aspoň po někom známém. Konečně známé tváře. Maďaři. Brigade-Telephon-Abteilung. 15
Znám se s některými již z Elbasanu, kde jsem denně nosil na telefonní stanici lékařské raporty. Prosím o večeři. Jsou dosti vlídní. Hltám jejich palčivou polévku a černou kávu, obé poměrně dobré, se zbožnou chutí. Pak se ihned chystají ke spánku, mají ve svém oddílu, jak se zdá, pořádek a disciplínu, 20
nechci jich obtěžovati již a belhám se na jiné místo, hlavně za tím účelem, abych našel ještě nějaké známé s nějakou večeří. Tentokrát nejsou daleko.

Po dalších dvou černých kávách a krátkém rozhovoru uléhám na malou chvíli, která zbývá ještě do prvního svítání, 25
kdy se počne všecko hrnouti opět vpřed. Ale nervy jsou příliš znepokojeny únavou, ani na okamžik nemohu usnouti doopravdy, ač je kolem již ticho a jen z cesty zaharaší chvílemi kroky a hlasy přecházejících skupin.

III

30

Svítání je naplněno hlukem, ale mně se nechce na nohy. Jsem sice přece jen trochu osvěžen nedlouhým poležením, ale ty proklaté puchýře, zejména na levé noze! Nebýt jich, všechno bylo by jiné: pokojněji hleděl bych na věci a děje kolem sebe a pro ně zapomněl bych na tělesné trampoty a šinul bych 35

nohy statečně a pevně vpřed. Teď se však jen belhám a nic není po mé chůzi: jsem jí zotročen. A bude to již potřetí v mém vojanském putování, že tato bolestná pitomost pokazí mi cestu.

5 Silnice jest již přeplněna oddíly, kolem mne na tábořišti všecko spěchá, Francouzi mohou se prý náhle objeviti nad námi, a tak tedy pomalu také vstávám. Jsem rád, že prozatím nikam nepatřím a že mohu vypraviti se na cestu bez komanda a vojenských opíček.

10 Naším shromaždištěm a nejbližším cílem jest Lin. Patnáctého března spatřil jsem toto místo, kdysi patrně slavnější než dnes, poprvé; to jsme táhli do pogradeckého úseku; dnes, desátého září, uvidím je podruhé, na ústupu: netrvalo tedy naše vojenské poslání tu příliš dlouho, sotva půl roku; ne-
15 bylo také bohato válečnými vavříny.

Na silnici je nepořádek, mám kolem sebe zdrobnělý obraz zmatku, který bývá na vážnějších ústupech. Zpočátku proud lidí, zvířat, vozů a zbraní mě tísní, poněvadž při každém odskoku nebo klopýtnutí projede mi bolest z nohy celým
20 tělem, ale opožděuji se přirozeně, hlavní proud mě předchází, a pak již jdu chvílemi zcela sám a volnou cestou.

Pochody vojska jsou obyčejně pomalejší než chůze jednotlivců, ale se mnou je tomu tentokráte jinak. Když jsme táhli v březnu do Pogradsce, urazili jsme cestu z Linu do Udiniště
25 asi za čtyři hodiny, ale mně míjí hodina belhání za hodinou, už jdu pět hodin, sedm hodin, a stále ještě nejsem na místě, ač odpočívám zřídka.

Teprve ke konci osmé hodiny přicházím k Linu po dosti jednotvárné cestě podle jezera, bez příhody, okořeněné toliko
30 hladem a bolestmi. Je ticho, palby neslyšet, Francouzi se neobjevují, ba ani jejich aeroplány neznepokojují prozatím našeho ústupu.

Na louce nad Linem táboří setnina našeho praporu. Chlapci jsou v dobré náladě, kuchaři vaří, mají celkem radost, že
35 jsme dostali na frak, vypravují, že nadporučík B. s většinou své setniny je zajat, vyptávají se, co dělá podplukovník, atd. Posiluji se u nich trochu a jdu do osady.

Je tu snad již všecko naše zbylé vojsko. I doktor došel. Po

menáži myji se v jezeře, převlékám a pak padám ke zdi stavení nedaleko břehu na slunce, ochoten odpočívat dlouho, dlouho.

Ale ve čtyři hodiny nastává náhle kritická chvíle. Vojsko dostává povel vrátit se, zaujmout nové pozice, Francouzi nepostupují, protože nemohli dopravit za sebou dosti rychle děla. 5

Jsem odhodlán dělati maroda. Vzhled mé levé nohy dává mi k tomu ostatně právo. Obvázal jsem si ji a teď potřebuje klidu.

Doktor nic nenamítá. Zůstává nás tu několik u zásobovacího trénu, který nepůjde zpět. Z bezpečnostních důvodů vyklízíme však i my osadu a rozbíjíme malý tábor stranou pod košatými stromy, kde aeroplány nás tak snadno nezpozorují. 10

A je krásný večer. Mohu se dosyta najísti, rozdává se rum. Večer sesedáme se u ohničku a pohodlně se bavíme pod zeleným pláštěm stromoví. A tu někdo pajdá po cestě k nám, kouří z krátké dýmky, poznáváme ho na první pohled všichni, platí za dobrou kopu u celého praporu: náš tragtierführer P. 15

Usmívá se jako obyčejně trochu rošťácky, trochu přihlouple, kouká nejdříve po polní lahvi s rumem – a již je v proudu. 20

„Kde máte koně, kde jsou košíky?“

„U Francouzů!“

A vypravuje o podplukovníkovi, jak by ho byli ráno málem zajali a jak musil utíkat bos. O doktorovi, který prostě zmizel a dostal pak od starého vynadáno. A o sobě konečně, jak spal za košíky podle svého – našeho – zvyku na cestách, ale ráno, když se probudil, cvrnk, cvrnk, kuličky přšely do košů, neměl kdy ani koně odvázat, natož košíky naložit, všechno v nich nechal i všechny svoje věci, jen co v kapsách měl, to zachránil, především dýmku a pytlík s tabákem. 25 30

Dlouho se povídá, ale já usínám brzy po dvoudenním bdění trochu divokého druhu.

Vyspal jsem se skvěle. Ale ústup bude patrně pokračovat. 35
Náš trén má ustoupiti do Strugy. Takhle se mi noha nezahojí.

Připravujeme se na cestu. Náhlé známé vrčení blíží se k nám z nebes. Poplach. Koně zavádějí pod stromy, aby nás neprozradili. Vidím vojáky utíkat do skal za námi, kde jsou patrně nějaké kryty. Leháme na zem s pocitem bezbrannosti, blesk udeří buď do nás, nebo vedle, ti jestřábi neletí sem dnes, jistě jen ze zvědavosti, a my jsme pouhá kuřata, nezbyvá nám než k zemi se přikrčit.

Vrčení zdá se již nad námi, zdá se opět vzdalovat se poněkud, teď slyšíme výbuchy docela blízko, ale – vedle. Aero- plány shodily bomby na pracovní oddíl silniční, nebyl však nikdo ani zabit, ani poraněn.

Trén odjíždí, belhám se pomalu za ním, jde mi to opět velmi těžko. Po dlouhých hodinách blížím se k severnímu cípu Ochridského jezera. Skály místy zabíhají až do jezera, ale vedou jimi všude nové vojenské cesty; nicméně okliky jsou pro mě k zoufání, Struga zdá se na své velké rovině stále daleko.

Nutnost a vůle vítězí však nad uštvanými údy, až se tomu divíš, když jsi překonal největší svízel. Nutnost a vůle, neboť víš, že pranic nezískáš, zůstaneš-li ležeti. Před Strugou, po dlouhém čekání, vykazují nám konečně místo k táboření v rozlehlém lese, napolo vymýceném, ale s bujným podrostem a travou. P., učitel jeden a já, kteří po dva dny již takto u trénu se ulevjáme, pevně odhodláni nevracet se k „bojujícím“, poněvadž toho máme již dosti, upravujeme si pelech v zeleném ústraní, je večer již, když tu hlášen je rozkaz, že všechno, co nepatří k trénu, má ráno odejít k praporu.

Naše odpověď zní: Hlásíme se na ráno k lékařské prohlídce. Nicméně usínám se starostlivými myšlenkami.

IV

Dobře využitá náhoda je onou pomocí boží, která prý je nejbližší, když je nouze nejvyšší. Kráčí nás čtvero po silnici, která spojuje Strugu s Ochridou; jeden, voják neznámý nám kromě jména, zůstává často pozadu s domnělou či skutečnou úplavicí. Jdeme do ochridského polního špitálu, praporu dali jsme sbohem. Vyhráli jsme to.

Náhodu představoval vojáček s běhavkou; o dobré její využití postarali jsme se cestou k lékařské prohlídce.

Stalo se to takto: Když jsme se ráno hlásili u trénu k lékařské prohlídce, přišel zmíněný vojáček, že prý má úplavici. Jako sanitní svobodník, jediná autorita jsoucí po ruce, vyptal jsem se jej na podrobnosti; byl jsem ujištěn, že má krev ve stolici, prohlásil jsem tedy, že musí býti ihned poslán do špitálu; pro úplavici jsou přísné rozkazy. Napsali mu tedy ochotně příslušný lístek stravovací a lístek nemocniční, jimiž předávali jej od trénu do ochridské polní nemocnice. A my dali se pak na cestu k Brig. San. Kol. 20, čili k brigádnímu sanitnímu oddílu, jemuž velel lékař Maďar, jménem Bubrik, pověstný hrubostí. Řekli nám, že táboří někde u silnice před Strugou.

Z Maďara měli jsme strach, nikoli ovšem z jeho hrubosti, ale aby nás neposlal zpět. Cestou uvažovali jsme tedy tak i onak, až konečně uvědomili jsme si, že máme s sebou šťastnou náhodu, vojáčka, jehož lístek stravovací a lístek nemocniční, na nichž je místo nejen pro jedno jméno, mám v kapse. Pojistíme se tedy aspoň poněkud před panem Bubrikem.

Vojáčka nechali jsme jíti a sami sestrčili jsme hlavy k důvěrné práci na mezi. Napsal jsem pro nás všechny obvyklé lékařské poukazy do nemocnice, jak jsem je téměř výhradně psával již déle než rok v Elbasanu i Bragoždě, malé papírky, vyplněné několika klikyháky, všecko potřebné měl jsem s sebou v brotsaku, lišily se od předešlých jen tím, že doktorův podpis na nich nebyl doktorův, nýbrž můj, což ostatně nebylo ani poprvé, protože i dříve jsem jej tu a tam podepsal, když jsem zapomněl předložit mu některý lístek k podpisu. A pak jsem ještě připsal naše jména a potřebná data na lístek stravovací a nemocniční, jež vystaveny byly u trénu.

Takto vyzbrojeni přiblížili jsme se konečně všickni čtyři k místu, na němž mělo býti rozhodnuto o našem osudu. Byla tu vlevo u silnice tabulka na stromě za příkopem, pak pole, po všech stranách oplocené keři a stromy, a uprostřed zadní strany seděl pan Bubrik u bedny a snídal. Jakási šarže jej obsluhovala a ta také nás přijala, lépe řečeno naše špitální lístky jen, nepřipustila nás do blízkosti svého představeného,

a za okamžik měl jsem naše lístky opět v ruce, podepsané panem Bubrikem. S vnitřním pohnutím jsem různě zasalutoval a rychle se odkulhal na silnici. Bylo o nás rozhodnuto. Ulili jsme se.

- 5 V devět hodin dopoledne došli jsme do Strugy. V městě bylo čilo, prošli jsme bazarem, domorodci prohlíželi si zvědavě mou zaprášenou, vychrtlou, vysílenou postavu, těžce kulhající. Koupili jsme si melouny, jichž tu byly celé hromady, velkých zelených a žlutých, i malých šedozelených, zvláště pří-
10 jemných tvarem, barvou i chutí. Na schodech přede dveřmi lékárny, odpočívající, loupali jsme je a velmi jsme si jimi osvěžovali zpráhlé hrdlo.

- A teď tedy suneme se silnicí do Ochridy sluncem a prachem, silnicí nekonečnou a jednotvárnou, toužíce již po ne-
15 mocničním slamníku, ač milejší by nám byl důkladný odpočinek na svobodě a pak třeba cesta, takhle pomalá a únavná, ale domů.

Ze Strugy do Ochridy, po severovýchodní straně Ochridského jezera, je cesta dlouhá, ještě delší pro kulhavého vojáčka s bolavou patou, ve které to bodá a řeže, došlápne-li. Ale člověk dojde, chce-li dojít. A nelze popřít, že cesta rychleji ubíhá, nejde-li člověk sám a odvede-li tu a tam nějaká řeč jeho pozornost od nekonečné silnice. 5

Bylo nás čtvero, kteří jsme se jako marodi ulili po miniaturní bitvě u Pogradce, a zúčastnivše se jednodenního ústupu, neměli jsme poté již chuti vraceti se do obnovené fronty. Ze Strugy, kam jsme přišli v devět hodin ráno, vlekli jsme se s menšími přestávkami do Ochridy až do čtvrté hodiny odpolední nudnou krajinou horkou, vysílení podvýživou, unaveni několikadenním potloukáním se po kopcích a hladově jako obvykle. Přesto však, když jsme od severu vrazili do města, nespíchali jsme do špitálu: chtěli jsme ještě chvilku okoušeti zdánlivé svobody. Usedli jsme tedy v jakémsi pohostinném krámku, Katarina Zajčeva jmenovala se na firmě jeho majitelka, a pohostili jsme se hrozny, vejci, čajem a vínem. Najísti jsme se nemohli, ale aspoň jsme se osvěžili. 10 15 20 A dobře jsme učinili. Černé kafe ve feldšpitálu bylo mizerné. V přeplněné nemocnici odevzdali jsme marodní a stravovací lístky, spali jsme na velkém dvoře pod rozsáhlým stanem.

Druhého dne, hned po ránu, kroužily francouzské dvojplotníky nad Ochridou a nad samým feldšpitálem, padali jsme k zemi nazdařbůh, očekávající rány, ale vysvobodily nás německé holubice, vyměnivše si se svými konkurenty několik bílých obláčků. Toto nebezpečí, když minulo, zpříjemnilo nám bezpečně nudný den na dvoře nemocnice, a nocleh ve velkém stanu byl by nás pěkně posílil, kdyby byla k ránu nepřišla prudká bouřka, která stanem povážlivě otrásala, až všecko kolem praštělo, a hrozila, že zasype nás těžkými plachtami. 25 30

Čtrnáctého září 1917, den poté, zatímco na Východě děly se a připravovaly největší děje historické, Ruská revoluce, o níž jsme téměř nic nevěděli, já, starý, vyzáblý, špinavý pěšáček 35

rakouský, nedávno před bitvou u Pogradce povýšený na frajtra a dekorovaný plechovým křížkem za své civilistické zásluhy v oboru sanitáckém, kuchařském a zednickém, nastoupil jsem z feldšpitálu N^{ro} 21 v Ochridě desetidenní pouť
5 do bezpečného zázemí jako marod, z hlediska civilního skutečný, z hlediska vojenského jen fingující ulejvák, a byla to pouť v okovech transportu.

Sbohem, Ochrido, sbohem, oloupená kněžno východní, uvadlá krasavice, nikdy již bezpochyby neuvidím tvých stařen
10 s kůželem v dojemném Betlémě, marně čekajících na narození spasitelovo, ani malé olivy na jednom tvém náměstíčku, která tak rozkošně kvetla a voněla.

Sbohem, Ochrido! Jsme nemocní vojáckové chudí, naloží nás nyní do břicha čtyřhranných autoslonů, které se hlučně
15 řítí vpřed a prdí benzín. Jsme nemocní vojáckové chudí, dali nám právě před frontou kanceláře za čepici místo kvítečku bílé papírové kolečko s černým M: nevím, jak jsem k němu přišel, znamená to Malárii, ale může to znamenati také ztracený Mír, po kterém se nám všem tolik stýská, nebo
20 sedmibolestnou Marii, která zůstala doma a pláče...

Záříjový den byl včerejší bouří vydrhnut jako kovová pánev u dobré hospodyně, a také naše mysl byla zase pokojnější, protože nad hlavami nevrčely nám již prozatím zlí psi. Vyjeli jsme v dopravních automobilech po šesté hodině ve
25 černí, bláto postříkovalo zuřivě čistý večer, ale noc byla černá a hluboká, poněvadž veliké, divoké oči našich mechanických soumarů vrhaly na hrbolatou cestu blesky svých reflektorů a poněvadž silnice zatáčela se právě na macedonskou frontu s hlídkami, ohni, neviditelným ruchem, temným tajemstvím,
30 které se věšelo autům na paty.

Po jedné hodině noční přijeli jsme do Resny. Vozy nás lhostejně vyplivly na náměstí s autokolonami, nechaly nás na ulici stát jako žebráka, syna člověka, který nemá, kde by hlavu složil. Ospalí, hladoví, s údy roztřesenými dlouhou jízdou
35 kostrbatou, bloudili jsme městem a hledali nocleh po spících ulicích. Nikdo nás nečekal, nic nebylo pro nás připraveno, šarže, které nás provázely, nevěděly si rady; kdopak by se zajímal o nepotřebnou hromádku lidskou!

Jakmile jsi jednou obklopen mechanismem vojny a vtlačen do bezmocnosti jako do vězení, to už není jako v kasárnách, kde hledají nebezpečnou literaturu ve tvém kufříku, pečlivě se snaží odloučiti tě od občanského života a zkoumali by nejraději drobnohledem tvé smýšlení, to se již nikdo nestará o to, co si myslíš, co si pomyslíš, a ty nemáš ani kdy něco řádného si pomyslit, poněvadž sháníš chleba a kousek místa k noclehu a nejvýše zakleješ jen do větru. 5

Po dlouhém žebroňování ujala se nás malá džamije a nabídla nám svou holou a tvrdou podlahu. Vhrnuli jsme se dovnitř a každý rychle hledal, kam by padl, než ho druhý předejde. Chvilková čilost zmocnila se našeho hloučku, poslední rozmach sil před tupým spánkem. Většina z nás byla ostatně jako doma v těchto holých „stáncích božích“, které nás již tolikrát pohostily svou tvrdou a studenou podlahou po všech končinách Balkánu. 15 10

Zúčastnil jsem se vpádu spíše očima než svaly. Rychle jsem se rozhlížel po holé místnosti, jasně osvětlené – nevím už čím.

Holá! Bylo to dílem několika vteřin. Vpravo v koutě, na jakémsi pódiu, opřeny byly o stěnu pěkné máry nenatřené, jediná movitost v celé místnosti. Jsou na nich omýváni mrtví moslimové, aby čistí vešli do ráje Mohamedova a do náruče jeho kyprých hurisek. Třemi čtyřmi skoky byl jsem u nich, zmocnil jsem se jich jako drahocenného pokladu a postavil jsem je na nejbližší místo poněkud volné, a již jsem ležel. Bylo to docela pohodlné lože visuté, naštěstí příliš úzké pro dva, ale dosti široké pro jednoho. Toho sobectví unavených živočichů! 20 25

Možná že mým předchůdcem na těchto márách byl moslim zemřelý cholerou. Jak mi to bylo lhostejno v tomto okamžiku! Usnul jsem ihned, mrtví mne nenavštívili, a dobrý Alláh vlídně mne zahalil pokojným spánkem bezesným. A jeden voják byl mi vděčný za můj nápad, neboť než si to jiní rozmyslili, vlezl si pod máry a spal pod nimi také docela pohodlně. 30 35

Dlouhý ten spánek nebyl. Ještě dobře, že netřeba aniž možno vojáčkovi v takových případech svlékati se a oblékati.

Padne a spí, vyskočí a táhne. V šest hodin ráno dostali jsme čaj a trochu sladkého sucharu vojenského v malinkých tabulkách, z nichž jedna nestačí na sousto a plná čepice k nasycení. Byly vynalezeny patrně k ukrácení chvíle a ošizení hladových.

5 A pak tedy zase dále.

Celé další posouvání se Srbskem z místa na místo různými dopravními prostředky, rychlými i – hlavně – pomalými, nemělo pro mne valné ceny. Byl to přece jen vojenský transport: jsi stálým zajatcem vozu nebo sanitního zařízení, nemůžeš nikde na vlastní pěst odbočiti za nějakým soukromým výzkumem. A příroda kol nás byla stále všední v rovině i na kopcích; ve městech a osadách nemohl jsem se poohlédnouti po zajímavějších koutech. Celou cestu oslazovala nám jen tu a tam strava z německých zásob, která nebyla hojná, ba ani
15 postačitelná, ale aspoň po té jednotvárné a ohavné menáži rakouské trochu příjemnější, všude, hlavně k snídani a večeři, chléb s marmeládou, paštikou nebo sýrem, doutníky a cigarety, hojně čaje.

Z Resny jeli jsme dopravními auty do Kažaně, kde jsme
20 přisedli na štáfl, do vozů dopravní kolony s koňským nebo mulovým potahem, ve dvě hodiny odpoledne byli jsme v Lopatici na hlavním obvazišti německém. Jako k oáze upíral jsem odtud z kopečka zrak na několik malebných chalup s venkovankami v selském kroji: byly kolem nich rozvěšeny věnce zelené a červené papriky, věnce zlatožlutých klasů kukuřičných
25 a pestré rohože lidových vzorků. Taková hromádka radostných a venkovsky pokojných skvrn barevných jest jako pozdrav z domova, to jest ze skutečného a pracovitého života, jsi-li obklopen hrubou šedí vojenskou, která se s tebou valí,
30 která s tebou jí a spí a znova se valí; dlouho nemůžeš naň zapomenout.

V šest hodin odpoledne odjeli jsme zase auty do Murgaše a odtud po ní drahou do polního lazaretu v Bučině, kde jsme spali znamenitě a dlouho na slámě v jakési stodole. Druhého
35 dne, byla neděle, dostali jsme sice dvě snídaně, ale trýznili nás ustavičnými konsignacemi, a po nudlové polévce s hovězím masem posadili nás ve dvě hodiny odpoledne zase do aut. Přes Krivogastani přijeli jsme po páté hodině do Prilepu, do-

stali jsme v polním lazaretu čaj, chléb se sýrem, dva doutníky a dvě cigarety a spali jsme pod stanem na jakémisi náměstíčku před nemocniční budovou. Ráno znepokojila nás poněkud francouzská aera, když nám zavrčela nad hlavami a připomněla nám nedávné své útoky hromové, ale nic se nestalo a den uplynul velmi klidně, ba velmi nudně, neboť náš tábor na náměstíčku byl obklíčen drátem a nikdo nesměl z těsného prostranství. Chodili jsme tu jako v kleci, přibýly další transporty, podobalo se to zvěřinci o jednom druhu nejobyčejnějších šelem, a přece byl bych rád obětoval svou polední polévku s masem, kdybych byl mohl strávit ten den potulkou po městě. Osmnáctého vzbudili nás již ve tři ráno a po páté vezla nás autokolona po mohutné serpentíně horské vzhůru a pak dolů, dolů s vojenskou řízností, až nám bylo z toho trochu úzko.

Tato rychlost a závrať měly snad ten účel, aby se nám poté líbila lépe dýchavičná jízda polní drahou, která trvala pouhých – jedenáct hodin! V půl deváté hodině ráno byli jsme ve Stevanci na shromaždišti marodů a odtud vyjeli jsme po jedenácté hodině do Velesu. Myslím, že už nikdy v životě nepoveze mne ani nejmizernější lokálka československá tak idylicky, i kdybych byl živ ještě jednou padesát let. Měli jsme lokomotivu ubohou jako stará herka drožkářská, zdechla také cestou po dlouhém umírání. Pěšky byli bychom došli dříve. A krajina byla tak nudná! Jako školák, který jede poprvé po delší trati, zaznamenával jsem si pečlivě každou stanici: Babuna, Vladilovci, Izvor, Starigrad, Jenikoj, Caska, Hotistino, Banjica – pak tedy lokomotiva zdechla, a my čekali. Vlak, který vyjel po nás, předhonil nás a jeho stroj měl se pro nás vrátiti z Velesu. My čekali. Ale vylezli jsme ze svých nákladních vozů, uvelebili jsme se pohodlně na náspu, rozdělali ohníčky a vařili káfcó. Hlad jsme měli pořádný, ve Stevanci dostali jsme toliko čaj a krupičnou polévku, byli jsme od třech hodin ráno na nohou, v Prilepu dali nám k snídani jen kávu a krajíček chleba s marmeládou: to všecko bylo dávno docela zapomenuto. Kouřil jsem doutník za doutníkem, německé, 26 kusů za čtyři marky od sanitáka v Prilepu. Kvečeru přijel stroj, ale bylo nutno odstraniti zdechlou lokomotivu z kolejí. Čekali jsme dále. A pak byla už jen tma. Po desáté

hodině byli jsme konečně ve Velesu, večere na nás nezbyla, tak nám dali velkou miskou kakaa a chléb.

Druhého dne, bylo vedro ještě tady dole, posadili nás odpoledne do skutečného vlaku a vysadili nás den poté v jednu
5 hodinu odpoledne v Niši. Německé shromáždění marodů bylo tu rozsáhlé, v kantýně byly na prodej různé potraviny, prané hrozny, kuřivo, sklenice piva za dvacet feniků. Ale já už neměl ani ten německý šesták. Odvrátil jsem se brzy od mučivého divadla.

10 Nevěděli jsme, kam nás vezou. Nebylo možno postarat se o nějaké peníze, dokud nás nikde neusadí. A žítí jen z toho, co nám dávali, znamenalo ustavičně hladovět a nenasytit se ani na vteřinu. Ale blížili jsme se k širší vlasti... Dvacátého druhého dopoledne naložili nás opět do vlaku, druhého dne
15 po šesté hodině ranní byli jsme v Bělehradě. Zavedli nás do velkého dvora k dlouhému čekání: byl to K. u. k. Reserve-Spital Brčko.

Přijímací procedura byla ohavná. Zavedli nás v celém houfu mezinárodním k odvěšvení. V jedné holé místnosti bylo se
20 nám svléci do naha, v druhé pod sprchami vydrhnouti se kartáčem a mýdlem. U východu z této místnosti stáli hrubí Maďaři, prohlédli si každého, neurvale s ním cloumajíce, a surově hnali znova pod sprchu toho, kdo se jim nezdál dosti čist.

Pocit jakési volnosti, pocit bolestného, ale přece jen do jisté
25 míry o sobě rozhodujícího člověčenství, jež jsem měl v bitvě, když jsem uvažoval, mám-li se dáti zajmout, nebo na ústupu, když jsem táhl po chuti cestami a silnicemi, nebo konečně na posledním tábořišti, když jsem pod starou olivou šedivou se rozhodoval, že se uleji, tento pocit byl úplně spolknut
30 a stráven. Teď jsme byli jen nahý dobytek a bylo s námi jednáno jako s dobytkem.

V třetí místnosti zmocnili se nás jacísi holiči snědí, cigáni. Jeden stříhal mašinkou vlasy a vousy, druhý... Bylo to jako hrubý, primitivní stůl pitevní, vylezls naň, položil ses na
35 záda, kolem zevlovali tvoji nazí blížní jako posluchači medicíny, a cigán zbavoval tě mašinkou chlupů pod pažďím, na prsou i pod břichem, naspěch, lajdácky, aby ti zbylo na těle půvabné „strniště“. Kus po kusu, dobytče po dobytčeti vylé-

zalo, lehalo na stůl a zase slézalo, o hrubé vtipy nebyla nouze a místnost páchla jako jatky. Zatím venku od všivovali naše mundúry a baťochy.

Po poledni uložili nás konečně do čistých postelí nemocničných, přijal nás přívětivý lékař, Čech, doktor Široký, dověděl jsem se, že je tu také náš bývalý představený z elbasanské marodky doktor K. se svým hodným sluhou M. Držela ho tu malárie. Ale menáž byla již rakouská: tvrdé maso a fazole. K páté hodině poslali nás na jiné, horší oddělení, na kterém nudil jsem se tré dnů. Kdybych byl měl peníze, mohl jsem se tu však aspoň za tu dobu řádně nasytiti. Za peníze přinesl ti saniťák opatrovník další a řádnou porci a menáž byla snesitelnější než prvního dne. Byl to ovšem jeho soukromý kšeftíček. Také rakouský obyčej.

Dvacátého pátého ráno po unavujících formalitách sedli jsme opět do vlaku a ve tři čtvrti na jedenáct byli jsme na rakouské půdě. Myslili jsme teď toliko na to, kam nás vezou, vyslovovali jsme obavy i naděje; těžko říci, dopadlo-li to s námi nejhůře, rozhodně však dopadlo to špatně se zřetelem k našim nadějím a ještě hůře se zřetelem k tomu, co bylo nám poté po celý měsíc prožívat. V půl třetí zastavil vlak ve stanici Nova Pazova, a za nějakou hodinu byli jsme zaživa pochováni ve Staré Pazové, a náš hrob jmenoval se K. u. k. Baracken-Spital, a náš barák měl číslo 13. Nepovažuji toto číslo za „nešťastné“, ale zde nemohlo být nešťastnějšího.

Často jsem poté uvažoval, nebylo-li by bývalo lépe, kdybych býval včas strhl se své čepice to bílé kolečko s černým M a křičel, že nemám žádnou malárii. Ale vojáček na vojně nikdy neví, nepříjde-li z bláta do louže.

- Mika stojí přede dveřmi baráku v uličce mezi třináctkou a dvanáctkou. Mika je holý, hubený stromek, opřený o zeď, kořeny má obnaženy a celou postavou čeká na přesazení. Nastává soumrak s lehkými červánky, jako kdybys do mnoha vody vhodil úlomek hypermanganového krystalku. V uličce není nikoho, baráky jsou tiché. Dostaly chleba. Baráky jsou vždycky tiché, když dostanou chleba. Polévky jsou pojídány hlučně, denně za stejných nářků, stížností, nadávek, denně vzniká za povyku týž stereotyp vojenské odrhovačky, nechutné jako obsah šálek, – ale pojídati chleba, toť obřad. Někdo usedne se svou porcí za stůl nebo do nejbližšího kouta, ukrájí kousek po kousku a jí pomalu, nábožně, přijímá, jí a jí, je to jeho nezadržitelný osud, jí a jí, tvář se mu rozjasňuje, jí a jí, dokud nezbudou před ním jen drobty, které pak sebere nasliněnou špičkou prstu a také pozře. Načež, jako by se vzpamatoval, pohlédne udiveně na prázdné místo před sebou, na prázdné ruce, zamyslí se, smutně odejde. Jiný ukrojí si krajíček, sní jej pomalu nebo rychle, pak váhá: denně rozjitřuje se tímž vnitřním bojem napřed rozhodnutým, a v intervalech stále kratších ukrájí si krajíčky hypnotizován a probudí se, teprve když také jeho ruce jsou prázdné. Jiní rozdělí si porci na dvě nebo tři části a zůstanou pevní, a ještě jiní ponechají si jen kousek do zasmažené polévky ranní. To je pak vlastně kostka cukru, kterou oslazují si ranní ropuchu.
- Dopoledne nebylo pohotově dosti chleba. Stává se to. Tu přijde jedna porce na dva muže a kvečeru je rozdána druhá polovina, zatím napečená. Někdy také nerozdána, ale to je bohudíky nečastý případ. Těch dvě a dvě mužů nedělí se však pravidelně o svou porci: zbývat po takovém dělení vždy jen trpkost v mysli jednoho nebo druhého: Sousto, o něž byl, jak se domýšlí, oloupen, vyrůstá v krajíc, bochník, balvan chleba, pod jehož tíhou roste hlad a hořkne svět. Proto bere si jeden celou porci dopoledne, druhý odpoledne.
- Mika má hlad. Ba, je tomu tak dávno, co snědl svou por-

ci! Vyšel teď před barák, který se zakousl do chleba, neboť nejedí jen ti, kteří vzali porci: druzí vytáhli ušetřené krajíčky, ukrojili z vyžebraných nebo nakradených zásob; kdo mohl, ochotně podlehl prudké nákaze, denně se opakující ve stejných hodinách. Vyšel, aby neviděl žvýkajících úst, čelistí vpravo vlevo houževnatě pracujících, tu pomalu a labužnický, tam hltavě nebo mechanicky jako z povinnosti. Vyšel, poněvadž se bál, že ti pojídající, mnoho pojídajících, upozorují sliny, jež se mu sbíhají v ústech, anebo ústa, která přistihoval, že se mu mimovolně otvírají, jako by ruka podávala jim sousto. Vyšel, poněvadž se bál, že provede něco hloupého, vzkřikne urážku, zaprosí o půjčku nebo výměnu, prozradí svůj hlad, udeří marně a směšně do skály některého srdce, neschopné vydati sebemenší krůpěje.

Mika hledí uličkou přes trávník, přes řídký plot a žluté kukuřičné strnisko, končící tam vzadu přímou čarou v nafialovělé mlze, na níž špička vzdálené kostelní věže tvoří již jen sotva znatelnou skvrnu. Má oči vězně, jenž přitiskl křečovitě obličej k mříži okénka, poněvadž v dálce spatřil vlak s veselým chocholem. Ale jeho hlava vypočítává, sám neví již pokolikáté, jako včera, jako předevčírem, kolik dní ještě mine, než dostane opět zprávy z domova, peníze, věci, jakékoli věci, z nichž každá proměňuje však aspoň hodinu z tohoto šerého, nekonečného uplývání ve chvílku svátečně světlou. Zítřka to ještě nebude. Pozítří sotva. Řekněme v sobotu, nebo, ale to již zcela jistě, v neděli. Toho dne po jedné hodině odpoledne, až bude rozdána pošta, počne nová kapitola jeho života v zázemí: zavoní v něm bochník venkovského chleba, zakrouží v něm opět dým cigarety a ovzduší rozechvěje se, rozechvěje nějakými slovy z domova. Zatím musí dobře opřít svou trpělivost, aby měla ještě aspoň čtyřdenní nosnost.

Mika počíná mysliti, jako by zarážel silné kůly pro stavbu dlouhého mostu. Nad širou propastí, která zdá se počínati za kukuřičným polem, červánky houstnou a rozpalují se. Mika má teď mírné a vděčné oči. Ticho sklání prsty hebce hladičí, za hodinu bude večerní polévka, vyjdou hvězdy, bude možno vlézt do lůžka, pokrývku stáhnouti přes hlavu a připravit nitky pro předivo pěkného snu. Je krásný večer – ale

rána jsou již ostrá, včera a předevčírem přšelo, nastává podzim, bude všelijak, a ti, které opustil v horách za jezerem, chystají se, snad právě v této chvíli se chystají na těžkou cestu, budou spát venku, nastane jim zimniční práce v krvi a ne-
5 jistotě, kdožví jaké útrapy. Mika děkuje snad červánkům, snad dálce nebo osudu za ticho a přístřeší, za postel a bezpečnost.

Jakýsi pohyb odvrací jeho oči od oblohy a dálky. U dveří protějšího baráku, zpod můstku přes mělkou strouhu vyhoupl
10 se veliký potkan a za ním druhý. Ticho, večer a pud vytáhly z děr šedivá zvířata. Hledají odpadky, mají sličné pohyby, mír přirozenosti a prostoty spočívá na nich jako na dětech. Laškují. A Mika je pozoruje jako něco velmi přátelského.

„Koukejte na ty potvory!“ Jakýsi rozházený kolohnát za-
15 mával těmito slovy prudce u Mikova ucha. Potkani zmizeli. Hra přestala a vracel se protivný den. „Nemohls je něčím natřít?“ mává dál jako obuškem vyčítavě a výhrůžně. Mika pokrčí rameny a odchází.

Jde nerozhodně po ubohém trávníčku za baráky. Je tu pří-
20 má betonová cesta, nepřiliš vyhledávaná. Co ostatně jiného by dělal teď v rychlém stmívání než chůzi, spěšnou mechanickou chůzi, která otřásá poněkud mozkiem, že představy jako pestré střípky otáčeného kaleidoskopu ustavičně se mění, nepopřávající bolesti kdy, aby mohla na určitém místě zasaditi
25 svůj nebozez. V rychlém stmívání...

Hustá žlutá tekutina z rozvařených dýní je snědena. Tu a tam vynořují se opět v kalném svitu špatné žárovky bílé krajíce z venkovských bochníků, z velikých, téměř kulovitých bochníků, puklých jako přebotnalá semena nějaké ohromné
30 rostliny a zlatožlutých na těchto drsných ranách. Mika sedí na kavalci, svléká se a dává pozor, aby udržel pohled odvrácený od žvýkajících. Klátí nohama v úzké uličce s nočním stolkem, do níž smeká se pokrývka jeho souseda, napodobuje kyvadlo, které mu přesekává mozek jednotvárným hlad-
35 -hlad, hlad-hlad, hlad-hlad. A to je v melancholickém souzvuku s nehluchým, pravidelným chroptěním slavonského domkáře, který tu vedle něho patrně umírá. Docela opotřebované a odhozené kolečko z ohromného stroje vražedné ma-

šiny. Před několika dny transferovali ho sem odněkud z Čech, poněvadž tu má rodinu a hospodářství. Vyhlížel jako rekonvalescent. A Mika měl radost z trochy světlých občanských věcí, které vešly s ním do tohoto temného kouta barákového.

Denně dochází k němu jeho žena. Není mladá, červené tváře sedí jí na obličejí počínajícím stařecky vrásceti. Ale čistá je, selsky pevná ještě a kulatá, zdvořile se usmívá na každého a pružný zvon tmavých řasnatých sukní kolébá se jí při chůzi jako tanec. Ovzduší venkova obkličuje ji svatozáří. Nosí mu domácí jídla, a tak se tu objevilo venkovské nádobí, malovaný hrnek, lahev od sodovky, knížka nábožného rozjímání. 5 10

Mika je také rád, že nemá vedle sebe vojáka. Neboť Ondrej Grnáč přišel v občanských šatech a z vojny přinášel si jen malárii. Konečně i to je dobré pro Miku, že jeho soused nejí komisi stravy, že ji rozdává a rozdává i trochu z toho, co dostane z domova: nudličky s mákem, kuřátko pečené, škvarkové koláčky. Hlad se tím sice neutiší, ale možno si zamlsati. A lidé v baráku, většinou dospělí, ba staří lidé, kteří dávno zapomněli mlsati, jsou teď všickni mlsní, kupují si špatné bonbóny a očima aspoň hltají každou pochoutku, která sem zabloudí v zásilce z domova. Tu se stává Mikovi, že se ukrutně diví, jak to bylo možno, že doma, v civilu chodil tak lhostejně mimo krámy plné lahůdek a cukrovinek, že jich vůbec neviděl ani, jda mimo... 15 20

Předevčírem vrátila se však Ondreju Grnáčovi horečka. Bylo to v noci a nikdo si toho nepovšiml. Mika se rozpomíná, že probudiv se náhodou, zahlédl neklidnou polohu sousedovu, a zdá se mu, že jej přikrýval pokrývkou zdviženou ze země. Příští noci horečka se opakovala, blouznil. Probudili sestru, dala mu obklad a ráno to hlásila panu plukovnímu. Lékař nařídil dietu, obklady, zkoušku krve. Ondrej Grnáč čeká již druhý den na výsledek zkoušky, horečka se opakuje. To je zdejší metoda, obvyklá cesta. Léčení se nenařídí, dokud nepřijde pozitivní krevní nález. Mika hledí na žlutý obličej sousedův, z něhož ježatě odstává silný šedivý knír, a myslí si: Přijde pozdě. Zná dobře toto chropění. 25 30 35

Klátí nohama a vzpomíná. Kolik už jich viděl takto chropěti! Vzpomíná: Začalo to před rokem na posádkové marod-

ce v E. V denní shon zaznívalo toto chroptění někdy po dva tři dny jako pravidelné odměřování času stařeckými hodinami. Do lahodných ochlazujících večerů nekonečné pohody, když seděli v besídce malé zahrádky, vrzalo skrze širý řev 5 cvrčkův a sarančí jako skrytá, podvratná činnost červotočova. Přestaly dojímati jednotlivé případy, mysl si zvykla, srdce ztvrdlo, nervy otupěly, a po mrtvolách sklouzá lhostejně unavený pohled, jehož smutek podobá se holým, šedivým skalám.

10 Tehda však měli ještě všeho dost. Sytí, vysmívající se žlutým a zeleným prstům zákeřných infekcí, stále oplachovaní roztoky sublimátu a lyzolu, vrhali se do práce, která těšila. Chleba bylo hojně, skopci byli ještě tuční, pekly se piškotové koláče, a káva a čaj a rum stály téměř ustavičně na dosah. 15 Kdežto teď a zde, teď uplývá život jako líná a zkažená voda předměstského potoka, sedíš na jeho hrázi, rybář od rána o hladu čekající, zabere-li něco, bez jistoty, že to, co zabralo, jest ryba.

Mika vklouzl pod pokrývku. Kyvadlo starých hodin chroptivě usekává sousta času: hlad-hlad, hlad-hlad, hlad-hlad, mezery jsou však stále delší, nastává ticho. Mika je schoulen v sebe, zatímco nepřetržitý křehký motouz mechanicky se míhotajících představ omotává ho křížem krážem. Představy jsou z kuchyně a jídelny. Ústa se mu zase tu a tam mimovolně 25 otvírají, jako by ruka jim podávala sousto. Mrákoty. Mika je duté, hladové klubko...

Mika je dutý míč, plovoucí a kolébající se na tiché vodě. Jak se však dostal do jeho nitra tenhle oblázek? Naráží o stěny při každém pohybu a v dutině dělá to veliký hluk. Anebo 30 klepe to někdo na dveře?

Mika se probouzí, kolem je tma již a ticho, nedaleko však bijí do podlahy malé suché údery jako drobný zápas. Blíží se to, teď je to pod kavalcem Ondreje Grnáče. Mika snaží se docela procitnouti. Naslouchá. Náhle udělá do tmy chytrý 35 pohled a úsměv. Rozbřesklo se mu. Vztyčí se, hmatá po krabičce zápalek, a šup z kavalce dolů. Údery náraz přestaly, ale slyší zřetelně mlaskání prchajících tlapek. Škrtl. Ovšem, nemýlil se. Pod kavalcem Ondreje Grnáče leží pěkná patka

chleba. Sfoukl plamínek, natáhl se po chlebě a skokem vrací se opět pod pokrývku. Je tma a ticho.

Mika, poněkud udýchán, otírá pod pokrývkou chléb o vlastní prádlo. V ústech čekají mu již sliny. Poněkud nedůvěřivě ochutnává první sousto. Nic mu není, myslí si vzápětí, dobrý chlebiček, civilní chlebiček. Chodbou pod kavalci vykonal kus cesty. Srdnatý potkan měl s ním práci – dobrodinec, hihi. 5

Vystrčil hlavu a naslouchá. Tma a ticho. Bude asi půlnoc, tu je všechno v nejlepším spánku, nevycházejí na stranu. Sou- sedovo chroptění je pouze nemocným dechem baráku. Mika má však zbystřený sluch nočního dravečka. Nahoře, nedaleko 10 dveří do kuchyňky, tam, kde pod lavicí je díra v podlaze, znova to klaplo.

Aha, myslí si Mika. Potlačuje chuť na chleba a leží docela tiše. Tlapky znova zamlaskaly. Potkan nevzdal se naděje. Je tu, slídí. Oho! Teď se jistě vyhoupl do spodní přihrádky noč- ního stolku. Ondrej Grnáč má tu nějaké nádobí obalené pa- pírem. Nejí zhola nic, je to asi oběd, který mu přinesla žena. Zaharašil papír, plechově kleplo cosi o porculán, teď něco spadlo, papír jako by ožil. 20

Oho, bratře! Dvě nás tu bdí a oba jsme hladoví. Hm, ko- řist je ovšem naše, neboť vzdám-li se jí já, zmocníš se jí ty, až usnu. Nevadí, Ondrej Grnáč umírá, a my jsme náramně živí. Ale já, bratře, jsem silnější.

Mika natahuje opatrně ruku dolů k nočnímu stolku. Šust, 25 otřelo se mu to o ruku. Zároveň cítí něco vlhkého pod svými prsty. Uchopily to.

Je to krásný kus vepřového masa. Po hmatu je poznává. Potkan jej vytáhl z mísy.

Mika se uchyluje se svou druhou kořistí rychle pod po- 30 krývku, kterou si stáhl přes hlavu. Myslí si ještě: To není asi vše, a zvířátko se vrátí. Buďsi, hoden je dělník své mzdy.

Chvillemi se mu zdá, že příliš mlaská pod pokrývkou. Ale jí pomalu a blaženě, sousto chleba k soustu masa, a poněkud vysílen tím, co předcházelo, a syt, usíná při posledním soustu, 35 usmívaje se jako děcko s dudlíkem.

Šestnáctého května 1916 o páté hodině odpolední spatřila kumpanie českých domobranců – a v ní jednačtyřicetiletý český poeta – poprvé moře z horské výšiny mezi Hercegovinou a Dalmácií. Cosi neurčitého, lesklého; důstojníci na to předem upozornili, aniž však u většiny vzbudili nějaký dojem. Jen několik vojáků procitlo ze svých myšlenek a zbystřilo pozornost. Ostatní mohla dojmouti jen věc zcela jiná; například dovolení, že smějí snísti jednu záložní konzervu.

10 Ti, kteří se vzrušili očekáváním moře, českého poetu nevyjímajíc, měli pocity docela maloměšťácké, nu, české. Byli zvědaví, těšili se na věc, o které mnoho čítávali, slychali, kterou vídali na nesčetných obrazech více nebo méně špatných; nikdo z nich neblížil se tu k moři jako k velikému dobrodružství
15 svého života nebo jako ke své lásce, pro kterou cítil se předurčen.

Ubohým vnitrozemcům z evropské křižovatky nemohlo také moře býti ničím více než kuriózně velkým polem zelných hlávek nebo jinou atrakcí, kterou jest dobře spatřiti, protože
20 má velikou pověst. Nemohlo dosud nijak vejíti do jejich života, blížili se k cizinci, který patrně i pak zůstane pro ně cizincem – ledaže by nějakou náhodou válečnou jejich tělo spočinulo navždy na jeho dně – – –

O půl šesté ráno „letního času“ odtáhli jsme z Trebinje
25 vzhůru do šedých skal. Šel jsem s kamarádem F., dlouhými doušky všech smyslů polykali jsme drsnou přírodu, málo jinak zalidněnou několika domorodými chodci, jichž silná, ztepilá těla, zvětralé hnědé tváře a velmi přiměřené kroje neporušovaly souladu, v němž jen my, utahaná, courající se kolona
30 vojáků, většinou znechucených a všemu nepřátelských, byli jsme pěstí na oko.

Nám dvěma – a snad i několika veselým hochům – ubíhala cesta bez velkých nesnází, nehledíc ovšem k ustavičnému nářku žaludků, stále nedosycených; hovořili jsme o půvabech krajiny, mírně romantické, z opatrnosti co nejméně nahlas však,
35

abychom nepohoršili nevrlych soudruhů, jimž naše řeči, jinak zcela nevinné, nebývaly vhod, jak jsme hned zpočátku poznali, když na jednom místě libovali jsme si fialový odstín skal a byli jsme s posměchem zakřiknutí, jak prý můžeme něco podobného tvrdit, když přece skály kolem jsou šedivé a jen šedivé. Inu, jsou na světě různé zraky, a ty, které vidí více, vzbuzují obyčejně pohoršení, nelibost, ba platí někdy i za zločinné nebo šílené...

V deset byla hubená menáž v Grabu, v pět na počátku svahu k dalmatské straně spatřili jsme tedy lesklý pás moře na obzoru a kvečeru vtáhli jsme do Mrciny, obce již dalmatské.

V druhé polovici svahu krajina se již měnila, ze strání vítaly nás černé svíce cypřišů a ojedinělé tmavošedé hloučky oliv, sládnoucí Dalmácie jako náruč laskavě se otvírající.

Mrcina je ještě na svahu, úhledná obec nepatrná, do jejíž maličké poštovní schránky vhodili jsme poslední pozdravy z Hercegoviny. Jakási plošina, poněkud vpřed posunutá, s několika olivami a nezpracovaným polem, vzbudila ve mně a kamarádu F. laskominy na pěkný nocleh; kumpanie chystala se také již utábořiti se tu, těšili jsme se na první noc pod olivami, počasí bylo líbezné a olivy, spatřené zde námi poprvé na jejich domácí půdě a ve všedním, prostém rouše, lákaly nás ulehnutí pod ně a sníti sny lepšího podnebí.

Ale než bylo o věci rozhodnuto, přišel domorodec s pluhem a koníkem a jal se plošinu orati, patrně zúmyslně, aby zahnal od svého majetku nevíтанé vetřelce. Vždyť jsme byli *rakouské* vojsko!

Nakvartýrovali nás tedy po domcích; místo na lahodném vzduchu a pod kučeravými korunami olivovými spal jsem v malé sednici pod stolem, vmáčknut mezi mrzuté soudruhy.

Před ulehnutím díval jsem se chvíli z okna k obzoru; slunce tam vzadu zapadalo do zlata a šarlatu, v něž proměnilo mořský pruh. —

V půl šesté ráno byli jsme již zase na pochodu. Šlo to stále dolů po cestách vroubených jižním rostlinstvem; pod fíkovníky, jichž plody byly ještě velmi nezralé, celovali jsme pohledem nejvíce keře s tmavozelenými, voskovými lístky a ru-

dými zvonky květů, po jejichž jméně jsem marně pátral.

Sestoupili jsme až na silnici ke Grudě, vinoucí se údolím, po jehož pravé straně oddělovala nás horská stěna od dráhy a bránila nám v pohledu k pobřeží.

5 Den byl jaksi zvláště radostný, i největší bručouni změkli poněkud, a sličné, veselé Dalmatinky, jedoucí graciézně ve svých světlých krojích na šedých oslících, byly jako zjevení z lepšího světa a povzbudily ještě více naši náladu, statečně zápasící s hladem. Padly samozřejmě nějaké špatné vtipy
10 a kterýsi vojáček podotkl:

„Kdyby se tyhle holky oblékly do pořádných šatů, dělaly by poplach i na Ferdinandce.“

Zamrzela mne trochu ta slova, svědčící o velmi zkaženém vkusu, či lépe řečeno o zvrácených předsudcích maloměšťáčka,
15 ale bílá silnice byla před námi a veselé sluníčko nad námi, a tu již také Lovčen vynořil se nalevo v dálce...

V jedenáct hodin dorazili jsme konečně na pobřeží boky a utábořili jsme se na veliké louce právě proti úzkému vjezdu. Zchladli jsme. Barvy vrchů i vod byly šedivé, nic tu nehýřilo
20 skvělostí jadranské krajiny, a nás trýznil již nesnesitelný hlad. Ale pod kotli polní kuchyně začali teprve topit.

Postavili jsme stany, a jakmile mohli jsme se uvolnit od kumpanie, vytratilo se nás několik ke břehu.

S nedočkavostí běželi jsme k první slané vodě svého živo-
25 ta. Zapomněl jsem v tu chvíli na hlad. Všecko všední a bolestné spadlo ze mne jako přezrálá slupka, vysoké struny rozechvěly se mi v nitru, jak už tomu dlouho, velmi dlouho nebylo, radost, nadšení, pocit osvobození ovládly mne jako junáka před velkým zápasem. Nad dýchavičnou myslí vnitro-
30 zemního občánka zvítězila tradiční sláva moře a okřídčila celou jeho bytost.

Leč u břehu čekalo nás trapné zklamání. Tábořiště vojska bylo tu příliš blízko a příliš dlouho již. Pramen nečistoty. Celý břeh zanesen byl tu popelem, slamou, nesčetnými plechovými
35 zbytky po konzervách, zkrátka neřádem všeho druhu proměněn byl ve smetiště, mírnými zakalenými vlnami odstrkované i roznášené; žalno bylo dívat se na zneuctěný břeh, na zneuctěnou vodu. A my přece přiběhli také, abychom se dali pře-

křtíti slanou vodou jadranskou! Tu však byli bychom se jen pořezali o skelné a plechové střepy.

Ale nevzdali jsme se. Poněkud dále vpravo, kde nebylo již tábořiště nablízku ani vojenských ubikací, kde kraj zdál se již tvořiti zákoutí málo navštěvované, zdál se i břeh čistý. Pospí- 5 šili jsme tam bez dlouhého uvažování.

Byl tu opravdu břeh již čistý, voda průzračná, pokoj v okolí. Jakási malá výspa vybíhala do zálivu.

Mundúr dolů! Nazí, jak nás pámbu stvořil a život zkomolil, vlétli jsme s veselým jásotem do vody, která nám upřímně u- 10 kazovala svou hloubku a své dno...

Vím: vykoupati se v boce neznamená poznati moře. Nepoznal jsem ho ani, když jsem s našimi sanitními koníky putoval po jeho mnohem volnějším, nevhodnými lidmi nezprzněném břehu od Drače ke Kavaji, nepoznal jsem ho vůbec. 15

Poznati moře, toť poznati jeho rybáře a námořníky, bárky, lodi, města, lidi prosáklé jeho solí, toť poznati život v něm, na něm i v jeho okolí, jemuž dává tvar a smysl. Tak jsem moře nepoznal a již ho asi nepoznám, já je jen zahlédl, já se v něm jen vykoupal, a toto zahlédnuté moře byla dokonce 20 jen Adria, nevinné, líbezná, ale vedle oceánů příliš nepatrné moře Jaderské.

Nicméně ten okamžik, kdy jsme nazí jásalí v jeho nadnáše- jící vodě, byl nevýslovně sladký a krásný; to vím dosud, ač dnes, po letech, nedovedu o tom již říci pranic přesvědčujícího. 25 Kdybych nebyl tehdy býval hladovým a utahaným vojáčkem, snad by se mi byl ten okamžik vykrystalizoval v nejlepší mou báseň. Snad. Neboť také je možno, že příslušník vnitrozemního, maloměstáckého národa, neunikne-li z něho, neodcizí-li se mu, může napsati dobrou báseň na říčku, nikoli však na moře. 30

Ale sotva jsme se oblékli, pohráli si na břehu s drobnými kraby a dali se na pomalou cestu do tábora, přehlušený hlad znovu v nás zakřičel, zařval a prudce se zmocnil celé naší bytosti. Vlékli jsme se.

S kamarádem F. vystoupil jsem s velkou námahou, ač vze- 35 stup náš byl krátký a pěšina zcela pohodlná, na skalní stráň, posadili jsme se tu a rozhlíželi se po boce, naslouchajíce vzdálenému hřmění děl. Ale zrak se nám doslovně kalil hladem,

smysly otupěly, mlčeli jsme a zešedli jako krajina před námi.

Menáž toho dne večer byla špatná, neusínali jsme věru jako lidé šťastní, že viděli poprvé moře, a oblažení jeho blízkostí.

Když jsme sedmnáctého května (1916) ze silnice z Grudy k boce Kotorské poprvé užířeli v dáli před sebou mohutné „orlí hnízdo“ černořorské, sluncem ozlačené, bylo krásné odpoledne, mysl vojáčků byla rozjařena lahodným zákoutím, kde – podle mapy aspoň – Dalmácie lne k výběžku Hercegoviny, a pohled na Lovčen, jehož sláva tolikráte proběhla novinami, naplňoval nás velikými city. 5

Lovčen není maličkost. Ční majestátně a vyzývavě nad bokou do výše 1631 metrů nad mořem. Kotor ve své zátoce podobá se hrsti hnízd přilepených na jeho úpatí, a mohl by býti jistě v několika minutách rozbit lovčenskými děly. Pověstně krásný jest pohled z Lovčenu na boku a Adrii. O jeho „dobytí“ rakouským vojskem nemluví se bez ironického úsměvu, přičemž padne vždy nějaká impertinentní poznámka o starém šibalu Nikolovi. Historie poví nám jednou o věci více. 10 15

Ale český voják, kterého ve školách a vlasteneckých knížkách rozohňovali panslávskou ideologií a hrdinnými kousky černořorských junáků, hleděl a přibližoval se k Lovčenu se zvláštním dojetím. Maje na sobě rakouskou uniformu, příliš spravedlivě nenáviděnou, vnucenou uniformu řemeslného vojáctví, které si ošklivil, dobře cítě, že je ve službách imperialismu, všude stejně ohyzdného, dojat osudem statečného a zdravého kmene, viděl vrchol Lovčenu zastřený mučednickou korunou, kterou mu podvodně nasadili rakouská armáda a jeho nehodný vladař, despota burzián Nikola. 20 25

Ve mně pohled na Lovčen, jež jsem uvítal s rozšířenými očima nikoliv jako historický monument, jakých nevyhledávám, nýbrž jako mocný zjev přírodní, zprzněný teď sice militarismem a válkou, ale schopný přežiti nejšpinavější epochu lidstva, – ve mně vzbudil nejprve vzpomínku, dvojnásobně nepříjemnou v takový krásný květnový den dalmatský: na šeré dny v maďarské nemocnici jsem si vzpomněl, když noviny přinesly zprávu o pádu Lovčenu a pokoření Černé Hory. Chápal jsem, že tu běží jen o nepatrnou epizodu ohromného děje, 30 35

zhola bezvýznamnou pro výsledek války, ale řev maďarských šovénů, kolem mě v pustém velikášství prázdného nacionalismu dělících se již s Němci o poválečnou Evropu, obklopoval mě jako smečka vlků, která sice nemohla trhati, ale kterou
5 nebylo možno také jediným zaprásknutím pravdy zahnatí do koutů. Ta zamčená ústa nejvíce tehdy bolela...

Ale rozjařený den, blízkost prvního našeho moře zaplašily brzy nelibé myšlenky i vzpomínky a byli bychom se toho dne po dobrém obědě s chutí pustili do lovčenské serpentiny.

10 Teď tedy, po dvou dnech strávených na pobřeží boky celkem v klidu, rušeném jen nedosyceným žaludkem, ustavičně upozorňujícím na svou nespokojenost, stanuli jsme na úpatí Lovčenu.

Vyšli jsme z Teoda v pět hodin odpoledne, počasí bylo
15 šedivé, vítr se roztančil; měl jsem tentokrát opravdu smůlu. Z vyhlídky nebude nic a cesta promění se patrně v dlouhé utrpení.

Nevím již, kolik má vojenská serpentina lovčenská těch svých nekonečných oblouků. Silnice je pěkná, mnoho potu
20 zajateckého tu bylo jistě prolito, snad i krve, snad i životy stála; zatačky jsou dosti ostré, něco pro bravurní šoféry vojenské, aby zřítili se dolů a zlámali si vaz. Trvala nám hluboko do noci.

Jako podivná, nepravidelná housenka o přčetných, potácejících se nohách šinuli jsme se pomalu vzhůru, bičování větrem, který nahoře divoce zesílil a nepřetržitě bil nás pískem a ledovými údery z mořské strany. Zpočátku, dokud únava nás nepřemohla, bránili jsme se jakžtakž vtipkující, vypůjčil jsem si malého ratlíka, který patřil mladému praporčíku a pu-
30 toval s námi toho dne, hned v náručí některého méně bručivého vojáčka, hned nahoře na jeho bařochu, a skrýváje ho napolo na prsou, hrál jsem si u něho zkřehlé ruce, jimiž jsem ho chránil před zběsilým nápořem písku. Pomalu však jednotlivci počali posedávati a omeškávati se, při odpočinku za-
35 lézali jsme za skalní výběžky, ale znovu a znovu bylo nutno vstáti a dráti se vpřed, tmělo se, z Kotorské zátoky zahlédli jsme jen kousek, z krásné vyhlídky nic, a nakonec otupělí vlekli jsme se mechanicky do neznáma tmou.

Hodina mījela za hodinou, uplynulo jich deset od našeho odchodu z Teoda, když nás konečně ztýrané dovedli mezi lidská obydlí, ale nikoli do nich, nýbrž na holou stráň, na jejímž hřebenu stál kostelík.

Temno bylo a chladno, nutno stavěti stany, teď, po deseti 5
hodinách bičovaného klopýtání! Chytrý Č., který vyznal se na
vojně znamenitě v každé tlačenici a vždy si věděl nějaké vý-
hodné rady, ukázal na kostelík, octnuv se náhodou po mém
boku. Neměl jsem ostatně ani souseda, s nímž bych si byl stan
stavěl, a tak vzali jsme stráň útokem, prošli jsme hřbitůvek 10
nahore a vešli do holého kostelíka, kde už v koutech hemžily
se nějaké temné postavy chytrých vojáků. Přístřeší jsme tedy
měli, hůře bylo však s ložem: stanová plachta, pokrývka a ba-
ťoch, z toho nedalo se mnoho poříditi na tvrdých, ledových
dlaždicích.

Svalil jsem se na stanovou plachtu, baťoch dal jsem si pod 15
hlavu a pokrývkou přikryl jsem se až přes hlavu, ale ještě než
jsem usnul v „božím domě“, cítil jsem, jak mi křehnou nohy
od špiček prstů až do těla.

Trvalo to ráno velmi dlouho, než jsem opět správně stál 20
a pohyboval se na svých nohou.

Byli jsme v Njeguši (900 m nad mořem), nevelké obci v hor-
ské kotlině, dosti půvabné trochou zeleně uprostřed skalní
šedi. Měla před válkou něco přes 1000 obyvatelů a znamena-
la významnou stanici na obchodní cestě mezi Cetinjí a Kotorem. 25
Teď tu bylo hojně pomocného vojska etapního, krmeného hlavně
nepříliš chutnou a hojnou polentou; také stanoviště psího tré-
nu nás tu trochu pobavilo, když ztuchlá polenta nás zklamala.

Vyjasnilo se. Vyhřívali jsme se na náhrobních kamenech hřbi-
tůvku, připravující si tu studenou nebo teplou snídani. To 30
byla téměř naše zvyklost již – tyto odpočinky na hřbitovech.
Počínajíc Szegedem a Tuzou až do Elbasanu byli jsme s nimi
snad denně ve stycích, zejména s otevřenými hřbitovy moslim-
skými, a nad nejednou trouchnivějící hlavou pojídali jsme svou
chudou menáž, natahovali své polámané údy nebo vyhřívali 35
jsem se vtipkující: klidně a samozřejmě snoubil se tu život
se smrtí ve vysoké trávě a mezi náhrobními kameny, často
povalenými a zarostlými.

Tu v dosti velké vzdálenosti vynořil se ze skupiny domků stranou ležící nevelký přívod a vážně sunul se klikatou cestou po stráních vzhůru ke hřbitůvku. Byl to pohřeb s šedivým popem a dětskou rakvičkou. Byl jsem si právě pro vodu ve skále, kde nevlídní vojáci maďarští, jichž bylo podivuhodně mnoho všude po etapních stanicích balkánských, udržovali jakési čerpadlo a kutili cosi. Pozoroval jsem, jak se vine tiše a smutně po chudé a tvrdé půdě, a pak jsem jej předběhl na hřbitov. Do prázdného kostelíka, námi tak „znesvěceného“, ale pro ně stále ještě posvátného, jsem pohřeb nenásledoval ovšem, ale pak zpovzdáli přihlížel jsem k pohřebnímu obřadu nad otevřeným hrobem, hledě toliko na tváře Černohorek a několika starců: bylo v nich stejně mnoho bolesti jako hněvu a malý zástup představoval nesmírné hoře, nikoli pro ten pohřeb, ale pro všechno, pro všechno, co bylo kolem.

Vojáci povalovali se dále po hrobech a náhrobních kamelech, sluníce se nebo foukající do ohníčků, na nichž vařili kávu. Ale mně se v té chvíli zdálo, jako by z Lovčenu až sem, po celé této divoké a hrdé kdysi zemičce, valily se proudy jakési špíny jako láva ze sopečného kráteru, špíny válečné, která stejně poskvřňuje i jiné země, ale v tomto horském koutě mezi mořem a civilizovanou Evropou, kde se tak často bojovalo hrdinsky, tato komisní špína imperialistického militarismu a jeho bojů poskvřňovala jaksi nejohyzněji kame-
nitou půdu a smědý lid domorodý. Všude, kudy jsme táhli, zdálo se mi, že znečišťujeme život, my i ty jiné formace vojenské, procházející nebo vetřelecky usídlené, ale tady, vedle tohoto tklivého pohřbu v Njeguši pod Lovčenem, styděl jsem se za nás a evropské pány světa nejvíce.